БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1967 ч. ФЕВРАЛЬ 24 ПЯТНИЦА № 47 (6684)

Өртээ 2 көп.

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЛДАР

КАНДИДАТ ДЭЭШ АГИТАЦИЯ

Россия Федерациязының бүгү черлеринде ышкаш, Тывының хоорайларында болгаш суурларында, чурттанчылыг черлеринде соңгулдага белеткелдер хүн келген тудум улам калбарып турар. Советтерниң депутаттарынга кандидаттар ыылдыр чон боттарының эң эки оолдарын болгаш кыстарын бир үн-биле депшитиен болгаш РСФСР-ниң база Тыва АССР-ниң Дээди Советтериниң депутаттарынга кандидаттарны округтарның соңгулда комиссиялары бүрүтиззирин доосан.

Бүрүткетиен кандидаттарның эразында үлетпүрүүн, көдээ ажыл-агыйының ажылдакчыларының болгаш интеллигенцияның хөй санныг төлээлекчилери база партия, совет ажылдакчылар кирип турар. Ол болза ниитиниң хөрээ дээш эрес-шудургу күш-ажылы-биле, бедик медерелдиг болгаш идепкейлиг чорууу-биле чоннуң идегелин, хүндүтүлүн чаалап алган, эң талептиг кижилер-дир. Оларның чамдыктарының аттары бо-дур: хойнулар Иргит Сендеңмаа, Саная Кержен-оол, ажылчын-мастерлер: Сергей Тумен-Хөв, Зинаида Мирушкова, колхоз даргалары Хертен Кудурукпай, Петр Дежнев, композитор Алексей Чыргал-оол, эртемден Хомушку Алдын-оол, саанчылар Ооржак Шортак, Анна Дангаа, агроном Ольга Чуева. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, аңчы Даржаа Эрестоп, башкылар Өнермаа Танова, Галина Дорофеева, эмчи Ирина Фоминых, механизаторлар Федор Доңгурак, Клим Яковлев болгаш оон-даа өскелер. Бо талазы-биле округтарның соңгулда комиссияларының дыннадыы республика солуннарында парлаттынган.

Совет органнарга ажылчы чоннуң өзулуг айбычызы, оларның эрге-ажыының камгалаачызы болгаш илергейлекчизи депутаттарның кандидаттары политиктиг, бедик моральдыг база ажыл-агыйжы шыларлыг болурун чөн күзеп турар. Бо талазы-биле СЭКП-ниң Программазында мынчаар айтып турар: «СОВЕТТЕРНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ КАНДИДАТТАРЫНГА ЭҢ ТӨЛЕПТИГ БОЛГАШ АТ-АЛДАРЫГ КИЖИЛЕРНИ ШИЛИП АЛЫР ДЭЭШ, КАНДИДАТТАРНЫҢ ХУУ БОЛГАШ АЖЫЛ-ИШЧИ ШЫНАРЫН ХУРАЛДАРГА БОЛГАШ ПАРЛАЛГАГА КАЛБАА-БИЛЕ, БҮГҮ ТАЛАЛЫГ ЧУГААЛАЖЫРЫН ХАНДЫРАР».

Соңгулда кампаниязы ам болдуңуң база бир чугула үе-чадазы — депутатка кандидат дээш агитацияны калбартып турар амгы үеде партияның Программазының бо үстүнде негелделери улуг ужур-дузалыг болур. Ынчангаш депутаттарга кандидаттарның политиктиг болгаш ажыл-ишчи шынарын соңгуучу бүрүү билген түрүн дээш, партия организациялары агитпунктуларының болгаш агитаторларының ажыл-чорудулгазын улам күштелдирер ужурлуг. Оон-биле кады бо чугула ажылды чорударда, депутатка кандидатты чүгле соңгукчуларга таныштырары база оларның допчу намдарын тайылбырлаары-биле кызыгаарлаттынмайн, Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнеиниң иштики, даштыкы политиказын база удавас 50 чылын дерлеглэрвис Совет эрге-чагырганың бүгү делегейге тевүлүг ужур-дузазын, социалистиг демократияның капиталистиг демократиядан артык күштүүн ханызы-биле тайылбырлаар херек.

РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советтеринге база чер-чер Советтеринге соңгулда бо чылын онзагай байдалдыг болуп, юбилейлиг чыпда эртер чүве төлээде, кандидат дээш агитация ажылының бүгү хевирлерин СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин, беш чыл планының ийиги чылының сорулгаларын күүседиринче угландырары эргежок чугула.

Депутатка кандидат дээш агитацияның чугула иезээ — кандидаттар-биле соңгукчуларның эртип турар ужуражылгалары, округтарның соңгулда мурнунуң хуралдары болур. Бо хемчеглер бүгү черлерге бедик деңнелдиг, организастыг болгаш ажыл-херекчи байдалга эрткен турарын партия болгаш хөй-ниити организациялары болгаш агитаторлар хандырар хүлээлгелиглер. Чүге дизе, кандыг-даа политиктиг кампанияга ышкаш, Советтерге соңгулдага белеткелдиң чедиишкиннии база организастыг чорук бүгү ажыл-херекти кайы хире билдилиг, бедик деңнелдиг тургусканындан хамааржыр апаар. Бир эвес маңаа холбаштыр алыр болза, чамдык черлерде бо чугула политиктиг кампанияга белеткелдер ишкак, агитация ажылының деңнели чавыс бооп турар. Чижээ, Бии-Хемниң төвү Туран хоорайда соңгулда участоктары багай дериттинген, Өөкте болгаш өске-даа черлерде агитпунктулар хагдынчак турарының дугайында медээлер республика солуннарының редакцияларынга кээп турар. Ол ышкаш Таңды, Улуг-Хем, Тес-Хем районнарда база-ла соңгулдага белетиел ажылдары ишкак. Ылаңгыя Таңдының Балгазында, Хову-Аксында, Межегейде агитпунктулар багай дериттинген болгаш «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң база өске-даа ажыл-агыйларның сүт-бараан фермаларында лекция, беседалар чоруваан турар. Соңгулдага чедир санныг хонуктар артып, оон белеткели шиитпирлиг чугула үе-чадаже кирип турар үеде, бо таарымча чок байдалды ол черлерде партия организациялары канчап шыдажып эртип турарын деп айтырыг дораан тургустунуп кээр-дир.

Амгы үеде улам калбарган соңгулда кампаниязының хөй талалыг сорулгалары, ажылчы чоннарның идепкейиниң өскени партия болгаш совет органнарындан политиктиг болгаш организаторчы ажылды бүгү тала-биле күштелдирерин негеп турар. Кандидат дээш агитацияны чер-черге чорударда, пропаганданың бүгү хевирлерин калбаа-биле ажыглап, агитпунктуларга, соңгулда участоктарынга масса-политиктиг бүгү хемчеглер соңгукчуларга хандыкшылдыг болгаш утка-шынарлыг, дээштиг болурун чедип алыр херек. Бистиң чуртувуста болгаш даштыкыда болуушкуннарның ужур-утказын болгаш кандидаттарның ажыл-чорудулгазын долузу-биле тайылбырлап тургаш, тевүлүг байырлал — Улуг Октябрьның 50 чылын төлептиг уткуур дээш алдынган социалистиг хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседиринче ажылчы чоннарның күжүн бистиң хөй санныг агитаторларывыс мобилизастаар ужурлуг.

Бүгү улустуң байырлалы — соңгулда хүнү, март 12-де Россия Федерацияның улустары-биле кады Тываның ажылчы чоннары коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң бүзүлбас блогунуң кандидаттары дээш боттарының бадылаашкыннарын чаңгыс эп-сеткилдиг бээринге долу шиитпирлиг.

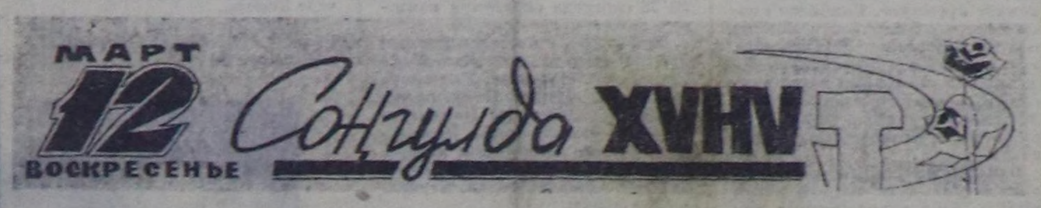

Бедик көдүрлүүшкүннүг байдалда

Чөөн-Хемчик районнуң ажылчы чоннары бүгү совет улус-биле бир дөмей Совет эрге-чагырганың юбилейинге хынамчалыг белеткенмишаан, соңгулдага белеткелди, ылаңгыя агитас-массалыг ажылды калбарткан.

Районнуң колхоз, совхозтарында, бүдүрүлге, албан организация черлеринде 43 агитколлективте 1050 ажыг агитатор ажылчы чоннуң ортузунга агитас-массалыг ажылды чорудуп турар. Олар Улуг Октябрьның бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузазын тайылбырлап, күрүнеиниң культура болгаш экономика хөгжүлдезинге Советтерниң ролюнун, совет демократия, соңгулда системазының база делегей байдалының дугайында лекция, беседа, номчулгаларны эрттирип турар.

Агитаторларның хөй кезии дээди болгаш ортумак эртемниг, олардан чеди чүс ажыг кижи коммунистер болгаш комсомолчулар. Районда 31 агитпункт тургустунган. Анаа келген соңгукчулар соңгулда дугайында дүрүмнерни, чаа солун, сеткүүлдерни, номнарны номтуп, сүмелерни ап турар. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозта агитпунктуну эки дерип, шимээн. Ында агитаторнуң булуңу бар. Соңгукчуларның бажыннарын, округтарын тодарадып айытканы хуудусту аскан. Агитпунктуда колхозчу активчилер, башкылар доктаамал дежурныйлап турар.

Шак мындыг эки агитпунктулар Чадааананың хөмүр даш разрезинде, «Искра» колхозтуң төвүнде, Алдан-Маадыр суурда тургустунган. Агитколлектив бүрүүнде партийжи даалганы ак сеткилдиг күүседип турарлар хөй. Оларның бирээзинге «Искра» колхозта парткомнуң агитатору О. Төгүс хамааржыр. Ол — СЭКП-ниң XXIII съездизиниң шиитпирлерин, партия ТБ-ниң Пленумнарының материалдарын чүгле быжыглаан черинге чорудуп турар эвес, харын харылаан турар участогу — ногаажылар звеновуунуң кежигүннеринге эрттирип турар.

Депутаттарга кандидаттар депшидериниң болгаш деткиринин хуралдары районга бедик кедүрлүүшкүннүг байдалга эрткен. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. Ш. Долчанмаана РСФСР-ниң Дээди Совединин депутатыныг кандидадынга депшидер дугайында республика типографиязының, «Х Улуг Хурал» колхозтуң, «Тээли» совхозтуң болгаш «Тыва даг-дүгү» комбинаттың коллективтериниң саналын «Чыраа-Бажы» совхозтуң болгаш районнуң бүгү ажылчы чоннары чаңгыс үн-биле деткээнер.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединге, чер-чер Советтеринге депутаттарның кандидаттарынга районнуң ишчилери эң төлептиглери алаан. Оларның аразында Күш-ажылчы Кызыл тук орденинин эдилекчизи, республиканың эн дээре саанчыларының бирээзи Шортак Муксуевна Ооржак, Чадааананың автоажыл-агыйының мурнакчы чолаачызы, ында дээре чаартыкчыларының болгаш чогаадыкчыларның бирээзи Василий Николаевич Филимонов болгаш өскелерни-даа республиканың Дээди Совединге депутаттарның кандидаттарынга депшиткен.

Ажылчы чоннар депутаттарының кандидаттарын депшидип, деткип турар үеде ажыл-агыйлар, түс-түс кижилер бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алгылаан. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозтуң ишчилери соңгулда хүнүнге чедир күрүнеге садар эт, сүттүң квартал планын күүседирин, техника септелгезин доозарын, үрезиннерни чажар шынарынга чедир арыглап алырын, бо чылдың тудуунга хереглээр тудуг ыяжын кезип, сеартүп алырын хүлээнген.

Соңгулда хүнүнге алдар болдурган күш-ажылчы эдлчегде Чадааананың хөмүр даш разрезинин, «Большевик», «Искра» колхозтарның болгаш өске-даа бүдүрүлге, транспорт, тудуг коллективтери кирген. Агитколлективтерниң агитаторлары боттарының ажылын ажыл-агыйларның мурнунда салдынган сорулгалар-биле холбап, агитас-массалыг ажылды калбарткан.

Х. АЛАШ-ООЛ.

Бо хүннерде РСФСР-ниң база Тыва АССР-ниң Дээди Советтеринге болгаш Кызыл хоорай Совединге соңгулда талазы-биле Чаховтуң № 13 соңгулда участогунга соңгукчулар болгаш агитаторлар үзүктел чок кааш, соңгулда талазы-биле хөй чүүлдерни билип ап, соңгукчулар даңзызының хыналдазы чоруп турар.

Участоктуң соңгулда комиссиязының кежигүннери участокту каруштуг болгаш шенер дерип белеткээн. Соңгукчулар сыда улуг күзел-биле кээп турар. Соңгулда материалдары-биле танышкан, азы телевизор көрген кижилер кайы хөй. Аныяк соңгукчулар-биле хоочуннарның ужуражышкыннары эртип турар.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан) пенсионер, агитатор Мария Гавриловна Каменина, соңгулда участогунда дежурный Алевтина Дмитриевна Лямина, участоктуң соңгулда комиссиязының кежигүнү Ирина Софроновна Намай олар соңгукчулар даңзызын хынап орлар.

А. АЙРНИН фотозу.

СССР-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНДА

Чеди чыл планын чедиишкиниг күүседиринге идепкейлиг киришкенин база культура-чырыдышкын албан черлеринге хөй чылдарда үрегүнелдиг ажылы дээш СССР-ниң Дээди Совединин Президиуму 1967 чылдың февраль 22-де Чарлыы-биле культура-чырыдышкын албан черлериниң 1624 ажылдакчыларын СССР-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаннаан.

Ленин ордени-биле 27 кижини, Күш-ажылчы Кызыл тук орден-биле 223, «Хүндүлелдиң демдээ» орден-биле 408, «Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш» медаль-биле 500 болгаш «Күш-ажылчы шылгарал дээш» медаль-биле 466 кижини шаннаан.

• • •

КҮШ-АЖЫЛДЫҢ КЫЗЫЛ ТУК ОРДЕНИ-БИЛЕ

Константин Чульдумович ТАМДЫНЫ — Чөөн-Хемчик районда Хайыракан кедээ клубунуң эргелекчизи.

«ХҮНДҮЛЕЛДИҢ ДЕМДЭЭ» ОРДЕН-БИЛЕ

Дарый Кыргысовна ИДАМ-СЮРЮННУ — Чөөн-Хемчик районда Сут-Хөл кедээ библиотеказының эргелекчизи.

«КҮШ-АЖЫЛЧЫ МААДЫРЛЫГ ЧОРУК ДЭЭШ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ

Петр Михайлович САМОРОКОВТУ — Тыва АССР-ниң культура министриниң оралакчызы.

«КҮШ-АЖЫЛЧЫ ШЫЛГАРАЛ ДЭЭШ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ

Ефросинья Фатеевна ЕГОРОВАНЫ — Таңды районда Балгазын кедээ библиотеказының эргелекчизи. Оларны СССР-ниң Дээди Совединин Президиуму база шаннаан.

СОВЕТ АРМИЯГА АЛДАР КЫЛДЫР

Февраль 22-де Москвага, Совет Армияның Төп театрынга, Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң 49 чыл оюнга холбаштырганнайысмалдың ажылчы чоннарының болгаш Москва гарнизонунуң шериглериниң төлөөлекчилериниң байырлыг хуралы болган.

ССРЭ-ниң Камгалал министриниң өнгүн оралакчызы, Совет Эвилериниң Маршалы А. А. Гречко илеткел кылган. (СЭТА).

БЕЛЕТКЕЛ ШАПКЫН

ЭРЗИН. РСФСР-ниң, Тыва АССР-ниң Дээди Советтеринге болгаш чер-чер Советтеринге соңгулдаларга белеткел ажылдары бистиң республиканың чер болганда калбарган. Эрзин суурга кедээ Советтер болгаш участок соңгулда комиссияларының даргаларының семинарын организастан эрттирген. Соңгулда дугайында дүрүм-биле семинарнын киржикчилерин таныштырбышаан, белеткел ажылдарын каяа, канчаар чорударын чугаалашкан. Районда 6 соңгулда участогу тургустунган. Эрзин суурда соңгулда участогун (даргазы С. Чымба) районнуң культура бажыңында дерип тургускан. Шимелдеин багай эвес чоруткан. Лозунг, плакаттар астынган. Соңгулда дугайында тускай литератураны агитпунктуда делген каан. Февраль 19-та соңгукчуларның дандызын бүгү-ниитиниң көрүлдезинге чарлап аскан. Тус-тус Советтер аайы-биле депшиттирген депутаттарның бүрүткели дооступ турар.

Район төвүнге болгаш колхозтар төптеринге агитаторларның ниити хуралдарын эрттирген. Агитаторлар К. Яндаа, П. Тамба-Хуурак, В. Идам олар быжыглаан участоктарынга доктаамал барып, соңгукчулар ортузунга тайылбыр ажылын идепкейлиг чорудуп турарлар.

ТУРАН. Район, хоорай, суур болгаш кедээ Советтериң депутаттарынга кандидаттарның бүрүткели доозулган. Кандидаттарның соңгукчулар-биле ужуражылга хуралдарының графиги тургустунган. Февраль 25-тен эгелеп ужуражылга хуралдары эгелээр. Районда ниитизи-биле 16 соңгулда участогу тургустунган. Оларның шуптузунда дерилге, шимелде ажылдары чоруп турар.

Туранда эштер Ильин, Пичугин олар даргалаан участок соңгулда комиссиялары бо хүннерде бүгү кичээнгейин соңгулдага белеткел ажылдарынче угландырган. «Өөк» совхозтуң Аржаанда ол ышкаш Хадында соңгулда участоктары эки дериттинген. Ынчалза-даа районнуң чамдык черлериниде, ылаңгыя Өөк кедээ Совединде (даргазы П. Ф. Буркут) соңгулдага белеткел ажылы кончуг оожум чоруп турар. Агитпунктуга дежурныйлаашкынны организастаайн келген.

Соңгулда хүнүнде чурттакчы чонга культура-массалыг хемчеглерни (кино, концерт, ыызы-бүрү маргылдаалар болгаш өске-даа) бараалгадыр сорулга-биле партия организацияларының секретарларының, агитпунктулар болгаш агитклубтар эргелекчилериниң ниити хуралын эрттирген. Анаа кым каяа, кандыг хемчеглерни ап чорударын хуваажып алган.

Соңгулда участоктарында автомашиналарны быжылаан. Машина барын шыдавас ырак черлерде чурттап турар малчыннарны аът-биле хандырар ийнкпе азы соңгулда комиссиязының кежигүннериниң бирээзи барып соңгудар. Участоктарның хөй кезиниде телефон харыызаазы тургустунган.

№ 7 агитпункт

Барыын-Хемчик районда Ак кедээ Совединин конторазы ээн турбас, ында агитпунктуну тургускаш, агитас-массалыг ажылды күштелдирген.

Агитпункт эки дериттинген. Ында солун, сеткүүлдер хөй. Соңгукчуларның даңзызын аскан. Соңгулда кампаниязының идепкейжилери — агитаторлар. Оларның хөй нуруузу башкылар, кедээ ажыл-агыйының тускай эртемниглери. Олар түгэ Дөң-Терезин суурга эвес, харын Дулан-Кара, Ак, Алаштың малчыннарынга, фермаларга, бригадаларга барып, тайылбыр ажылын чорудуп турарлар.

Агитпунктуну дерип, соңгукчуларга таарымчалыг байдалды тургузарынга аныяк башкы Ооржак Достак-оол улуг үлүгү кирген, а агитаторлар С. Сюрюн, М. Даржаа, Х. Дуган-оол, М. Часыдак болгаш өскелер-даа соңгукчуларынга доктаамал барып, агитация ажылын чорудуп турарлар. Агитпунктуның бодунга кежээнин-не беседалар, таныдылгалар эртип турар.

А. ДОПЧАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгулда талазы-биле округтарның соңгулда комиссияларының дыннадыы

(Төнчүзү. Эгеен № 46 «Шында»).

УЛУГ-ХЕМ РАЙОН

Шагаан-Арыгның Чөөн талакы № 94 соңгулда округундан — эш **Соян Сотпаевич Чакарны**, 1928 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, Тыва АССР-ниң хөй-ниитиниң корум-чурум камгалал министри, «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының ниити хуралындан депшиткен.

Шагаан-Арыгның № 95 Төп соңгулда округундан — эш **Валентина Ивановна Токминяны**, 1931 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, амыдырал хандырылга комбинадының даараныкчызы. Шагаан-Арыгның амыдырал хандырылга комбинадының ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының ниити хуралындан депшиткен.

Шагаан-Арыгның Барыын талакы № 96 соңгулда округундан — эш **Вениамин Николаевич Антышевти**, 1925 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, Тываавтоэргеледдин начальниги, Шагаан-Арыг автоажылагыйының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының ниити хуралындан депшиткен.

Арыг-Бажының № 97 соңгулда округундан — эш **Кыргыс Бора-Тараевич Толдут-Эниктиг**, 1931 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, «Улуг-Хая» совхозтуң механиги, «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы салбырының ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының ниити хуралындан депшиткен.

Торгалыгның № 98 соңгулда округундан — эш **Григорий Викторович Ивановту**, 1914 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, СЭКП обкомунуң килдис эргелекчизи, «Күш-ажылдың хостуу» кедээ ажыл-агый артелиниң колхозчуларының ниити хуралындан депшиткен.

Чаатының № 99 соңгулда округундан — эш **Кыргыс Надылович Динганы**, 1922 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Президиумунуң секретары, Жданов аттыг кедээ ажыл-агый артелиниң колхозчуларының ниити хуралындан депшиткен.

Арыг-Ээдүүнүң № 100 соңгулда округундан — эш **Монгуш Сандакович Чаш-оолду**, 1921 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, «ҮТКА 25 чылы» совхозта улуг хойжу, «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының ниити хуралындан депшиткен.

Арысканның № 101 соңгулда округундан — эш **Силинмаа Тулушовна Бойбуну**, 1937 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң саанчызы, ол совхозтуң Арыскан салбырының ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының ниити хуралындан депшиткен.

Хайраканның № 102 соңгулда округундан — эш **Юрий Сергеевич Катковту**, 1928 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, респотребсоюзтуң даргазы, «Улуг-Хая» совхозтуң Хайракан салбырының ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының ниити хуралындан депшиткен.

Баян-Колдуң № 103 соңгулда округундан — эш **Бай-Кара Шөжүлбеевна Долчанмааны**, 1916 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Президиумунуң даргазы, «Х Улуг хурал» кедээ ажыл-агый артелиниң колхозчуларының ниити хуралындан депшиткен.

Чаа-Хөлдүң № 104 соңгулда округундан — эш **Сыямбиль Бунгаевич Буяндыны**, 1931 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бирги секретары, «Найырал» совхозтуң ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының ниити хуралындан депшиткен.

Үрбүннүң № 105 соңгулда округундан — эш **Байлак Матвеевна Очурну**, 1941 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, «Найырал» совхозтуң саанчызы, ол совхозтуң Үрбүн салбырының ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының ниити хуралындан депшиткен.

Арыг-Ээдүүнүң № 106 соңгулда округундан — эш **Ховалыг Дарыны-оолович Норбуну**, 1913 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, «Найырал» совхозтуң Булун-Терек салбырының ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының ниити хуралындан депшиткен.

Ак-Туругнуң № 107 соңгулда округундан — эш **Елизавета Сереевна Күжүгетти**, 1933 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, Ак-Турут сес чыл школазының башкызы, Ак-Турут сес чыл школазының башкыларының болгаш техниктиг ажылдакчыларының ниити хуралындан депшиткен.

ЭРЗИН РАЙОН

Эрзиниң № 108 соңгулда округундан — эш **Доп Шарапович Допканы**, 1914 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, «Чаа орук» колхозтуң хойжуу, «Чаа орук» кедээ ажыл-агый артелиниң колхозчуларының ниити хуралындан депшиткен.

Мөренниң № 109 соңгулда округундан — эш **Өнермаа Шоюновна Танованы**, 1937 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, Мөрен сес чыл школазының өөредилге эргелекчизи, «Мөрен» кедээ ажыл-агый артелиниң колхозчуларының ниити хуралындан депшиткен.

Нарыннын № 110 соңгулда округундан — эш **Ооржак Бокпайоолович Бичени**, 1924 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, СЭКП Эрзин райкомунуң бирги секретары, «Коммунизмче орук» кедээ ажыл-агый артелиниң колхозчуларының ниити хуралындан депшиткен.

Республиканың Улусчу контроль комитединде

ХУУСААНЫ БАРЫМДААЛААР

«Кызыл тудуг» тудуг эргелелиниң хоорайда чурттанга тудуун чорудуп турарында мурнукузундан кандыгдаа өскерилге, ажыгнышкын чок болганын республиканың Улусчу контроль комитединиң чоруткан хыналдазы көргүскен.

Көрдүнген «кша-хөренгини четче ажыглавас, өгелээн хөй тудугларны планда көрдүнген хуусааларында ажыглалга киирбес чорук үргүлүүлевишаан. 1966 чылда 1687 муң рубльдин 1445 муңу ажыглаттынган. Планда көрдүнген чурттанга шөлүүнүң түгле 39,9 хуузун ажыглалга киирген, азы 1965 чылдың түнелиндеп беанн сес муң ажыг дөрбелтин метр эвээш болган.

«Кызыл тудуг» тудуг эргелелиниң бүгү чурттанга тудуглары ажыглалга киирер дээш хуусааларындан ийи — үш катап соңгаарлаан бооп турар. Капитал тудуг килдазинин 32 болгаш 80 квартиралыг бажыңнары, автотрестиң 44, харылаа эргелелиниң 8 квартиралыг бажыңнары ам үш чыл иштинде ажыглалга киирбейн турар. Оон туржук, чамдык тудугларны шала кылгаш, ара каапкан түүл бар. Ындыг тудуглар үрелип, материалдары өскээр дажыглаттынып турар болгаш кереэлиг организациялар ажыл-биле хандырынмайн, күрүне планы күүсеттинмеанге чедип турар. Оон ужун «Кызыл тудуг» тудуг эргелели 1966 чылда кереэлиг организацияларга 4 муң рубль штрафты төлээн. 140 олуттуг уруглар садын үш чыл иштинде тудуп келген, ам үеде оон тудуу барык соксаан.

Тудуг-монтаж ажылдарының планы күүсеттинмейн, тудугларның ажыглалга киирбейн турарының кол чылдагааннары болза күш-ажылды багай организастан. Тудугуун техниктиг негелделерин үреп турарында болгаш ажылчыннарның мергежилиниң чавызында, брак болгаш катап кылыр чоруктар, кадрларның ажылга ызырынмас база прогулдаар чоруу көвүдеп, механизмнерни багай ажыглап, участоктарны тудуг материалдары-биле өй-шаанда хандырбайн турарында. Тудуг эргелели чыл иштинде ажылга 176 кижини хүлээп алган, 271 кижини ажылдан үндүргеп. Ынчангаш тудугга турза чогуур ажылчынар четчелеттинмейн турар. Оон чылдагаанындан 295 муң рубль түнүүр тудуг-монтаж ажылдары чедир күүсеттинмээн. 1966 чылда прогул 975 кижи-хүнү четкен, оон хараазындан 13 муң рубль хемчээлдиг ажылдар база чедир күүсеттинмээн.

Тудуг эргелелинде күш-ажылдың депшилелиг хевирлерин, бүдүрүлгеге ажыл-агый санажылгазын амдаа кошкак нептередип, моральдыг болгаш материалдыг деткиишкиниң хемчеглерин четпес ажыглаан турар. Эрткен чылдың бирги чартыында ажыл-агый санажылгазынче шилчиткен үш бригада 1197 рубль түнүүр тудуг материалдарын камнап алган. Оларның ындыг эки дуржулгазы турза-даа, өске бригадаларны ажыл-агый санажылгазынче шилчидериниң орнунга, харын ынчаар ажылдап турар бригадаларның ажылын контрольга албайн барган. Оон хараазында бо чылдың январь 1-де ажыл-агый санажылгалыг чаңгыс бригада ажылдап турар апарган.

Хоорайда чурттанга тудуунда бо шыдажыр аргажок улуг четпестерни республиканың Улусчу контроль комитединин хуралынга чугаалажып көргеш, «Кызыл тудуг» тудуг эргелелиниң начальниги эш И. Остепепти шыңгыы сагындырбышаан, моон соңгаар бо хевээр уламчылаар чорукту канчап-даа болдурбазын, тудуг планын күүсеттирин, хуусааларында ажылдарга киирген турарын, брак болгаш катап кылыр чорукту болдурбазын анаа дааскан.

Тудуг ажылынга контрольду күштелдиреринде, тудугга чогуур корум-чурумну тургузаар талазы-биле «Кызыл тудугнуң» тудуг эргелелинге дээштиг дузаны көргүзеринде, тудуг материалдары, механизмнер болгаш транспорт-биле хандырылганы эки-жидер хемчеглерни алырын «Тыва тудуг» трезинге дааскан.

Ажыл-агый чылынын төнчүзүнде улусчу контроль бо айтырыгже катап эгелип, түнелди үндүрер апаар.

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЛЫНГА

ОН БИР АЙНЫН — БАЙЫРЛАЛГА

Тураныҥ амыдырал хандырылга комбинады — мурнакчы будуруулгелериҥ бирээзи. Коллективтиҥ кежигүннери эрткен чылдың планныг даалгаларын чедишкиниг күүсеткен. Комбинат ниитизи-биле бараанныг болгаш ниити продукция бүдүрериниҥ, күн-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниҥ планнарын ажыр күүсеткен. Бүдүрүлге планында көрдүнгениниҥ ажыр 13,1 муҥ рубльдиҥ камналгазын чедип алган.

Пайыралдыг коллективтиҥ кежигүннери беш чылдың ийиги чылын база чедишкиниг эгелээн. Олар январь айда 36,4 муҥ рубльдиҥ ниити продукциязын бүдүрер планын 101,1, а бараанныг продукцияны 100,8 хуу күүсеткен.

Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш бүдүрүлгеде калбарган социалистиг чарыштың бирги одуруунда комбинаттың дааранылга мастерскаязының коллективи чоруп турар. Ында 23 даараныкчылар чонга бараан болуп турар. Оларның аразында хой чылдарның иштинде чоннуң амыдырал хандырылгазынга үзүктел чок ажылдап, эки шынарлыг хептерни даарап, чоннуң үндүткелин чаалап алган кижилер хой. Дээрелериҥ бирээзинге даштыкы хептер бызыкчызы Антонида Андреевна Смирнова хамааржыр. 18 чылдарның иштинде ол ажылга үзүктел чок ажылдаан хоочун мастер-дир. Бүдүрүлге планын күүсетпейн баар таварылга аҥаа турбаан.

Антонида Андреевна — район Совединин депутады. Ынчангаш ажыл шагы доостуру-биле ооҥ ажылы кызыгаарлаттынмас: аҥаа хөй соҥгукчулар келир. Бүдүрүлге, өг-бүле, өоредилге дээш кандыг айтырыглар таварышпас дээр, оларны болур-чогууру-биле шиитпирлээринге ооҥ улуг үлүг-хуузу кирген. Ам болур соҥгуулдаларда эш Смирнованы Тыва АССР-ниҥ Дээди Совединге соҥгулда талазы-биле Тураныҥ Төп № 72 соҥгулда округунуҥ комиссия кежигүнүнге соҥгаан.

Дааранылга мастерскаязының даштыкы хеп даараар мастерлери Екатерина Мальцева, Екатерина Воробьева, Мария Потылицына, платье дааракчылары Коммунелла Пичугина, Надежда Доможакова болгаш өскелер-даа январның планныг даалгаларын барык 150 хуу чедир күүседип, мурнакчылар болган.

Мастерскаяга кире бергеш, мастер Пичугинаның ажылдап турарын көрдүм: электрилиг дааранылга машинаазын башкарып турда, далаш чок ышкаш сагындырар, а ылавылап көөрге, бүзүрелдиг, эки шынарлыг продукцияның үндезини ында чүведир. Бичии-даа артык шимчээшкин чок, бүгү он салаалар ажылда шын хуваатты́нган болур, а мастериҥ кулаа машинаның ажылдап турарын контрольдаан орар. Мергежилдиг бо мастерни даараныкчылар Бии-Хем район Совединин депутадының кандидадынга депшидип, бедик идегелди көргүскен.

Тураныҥ амыдырал хандырылга комбинадының дааранылга мастерскаязы бүгү районнуҥ девискээринде чурттакчылардан чагыларны ап турарындан аҥгыда, бистиҥ кожавыс Красноярск крайның Пограничная, Иджим, Арадан суурларының чурттакчыларындан чагыларны ап, чогуур хуусааларында күүседип берип турар. Мастерскаяның төлээлекчилери чоннуң чагын хүлээп алыры-биле колхозтар, совхозче график ёзугаар, ай саныда ийи катап үүп турар. Олар ыраккы Хүт фермазынга болгаш Севи суурга күзенчиг аалчылар болуп чеде бээрлер.

Ам мастерскаяның эргелекчизи Нина Михайловна Соколовага сөстен берээл:

— Бистиҥ чедишкинивисти найырал магадылап турарын маҥаа демдеглексеп тур мен. Коллектив кежигүннери «шуптузу чаҥгызы дээш, чаҥгызы шуптузу дээш» деп принцип-биле ажылдап турар. Кандыг бир чылдагаан-биле бир кижи ажылче үнмейн барган болза, ооҥ үлүүн эштери ыяавы-ла күүседир. Районнуҥ барыып талазында чурттап турар чоннуҥ хандырылгазын экижидери-биле «Өөк» совхозта бистиҥ мастерскаяның филиалын тургускан, ында ийи мастер чагыларны хүлээп ап, эки ажылдап турар.

Ынчаарга хеп даараар материалдарның ассортиментизи-даа эвбек, кылган продукцияның сайгарылгазы-даа эки болуп турар.

— Бистиҥ чедишкинивисти найырал магадылап турарын маҥаа демдеглексеп тур мен. Коллектив кежигүннери «шуптузу чаҥгызы дээш, чаҥгызы шуптузу дээш» деп принцип-биле ажылдап турар. Кандыг бир чылдагаан-биле бир кижи ажылче үнмейн барган болза, ооҥ үлүүн эштери ыяавы-ла күүседир. Районнуҥ барыып талазында чурттап турар чоннуҥ хандырылгазын экижидери-биле «Өөк» совхозта бистиҥ мастерскаяның филиалын тургускан, ында ийи мастер чагыларны хүлээп ап, эки ажылдап турар.

Ынчаарга хеп даараар материалдарның ассортиментизи-даа эвбек, кылган продукцияның сайгарылгазы-даа эки болуп турар. Бар курлавырларны болгаш аргаларны санап көргеш, бүгү совет улус-биле бир дөмей, улуг байырлалга — совет күрүнениҥ тургустунганының 50 чыл оюнуҥ байырлалынга чедир 11 айларның даалгазын күүседирин хүлээнген бис. «Соглээн сос, керткен ыяш» диҥер болгай, байырлалга төлептиг ужуражырының бүгү барымдаалары бисте бар.

ЧУРУКТАРДА: даштыкы хеп бызыкчызы А. А. Смирнова ажылдап тур. Даараныкчы мастерлер (солагай талазындан) Д. Иванова, М. Виговская Д. Соколова, район Совединге депутаттың кандидады К. Пичугина болгаш А. Кукарина олар.

А. АИР.
Авторнуҥ фотолары.

КУДУКТАРНЫ БАГАЙ АЖЫГЛАП ТУРАР

Улусчу контроль

Бо чылын Бай-Тайга районга хар чуга дүшкен болгаш малды суггатбиле хандырары ындыг-ла белен эвес болуп турар. Ынчангаш районда казымал кудуктарны ажыглаары чугула болуп келген.

Районнуҥ улусчу контроль комитеди кылымал кудуктарны канчаар ажыглап турарының дугайында хыналданы чоруткан болгаш ооҥ түүнелин комитеттиҥ эвлчеглиг хуралынга чугаалашкан. Хынаалдадан илерээнин ёзугаар алырга, «Мурнакчы» колхоз биле «Тээли» совхоз кыжын мал суггарар ажылды дыка четпес организастаан. Бо ажылагыйларның мал одарларында 6 кудук бар. Олар колдуунда-ла 1963 чылда туттунган, оларның чаҥгызын-даа ажыглавайн турар. «Тээли» совхозтуҥ дирекциязы 1966 чылда 3 кудукту каскаш, ажыглалга киирер деп шиитпирлээн. Ону кылып тударынга күрүнеден 32 муҥ рубльди чарыгдаар деп планнаан турган. Ынчалдажок совхоз дирекциязының неделлезинин кошкаандан, ол ышкаш «Тыва тулуг» тулуг-монтаж эргелелинин ажыл-агыйжы эвезинден ук кудуктар кылдынмаан.

Амгы үеде «Тээли» совхоз чүгле чаҥгыс кудукту ажыглап турар. «Мурнакчы» колхозтуҥ 3 кудуктарын кыжын ажыглап болур турбуже, ооҥ чаҥгызы-даа ажылдавайн турар. Колхозтуҥ малын суггарар талазы-биле байдал дыка дүвүренчиг. Суггат чок черде малдар бергеден эгелээн.

Бо үстүнде ажыл-агыйларның мал одарларында кудуктарның ажаалда хайгааралының четпезин, оларның чамдыызының доҥгаш үрелгенин улусчу контрольдуҥ хуралынга шыҥгыы буруу шапкан. Малдың кышкы шын суггарылгазын чорударының талазы-биле совхозтуҥ мал ажылының тускай эртемниглери багай ажылдап турар. Кадарчының мал суггарар хүн чуруму тургустунмаан, кадарчыларга суг чедирер машинаның ажылын кым-даа хынавайн турар. Мооҥ уламындан совхозтуҥ Кызыл-Даг салбырында малчыннарга суг чедирер машина суг орнунга доҥш дажын турар апарган. Совхозтуҥ суг дажыыр алды машиназындан болгаш кожуглуг 2 цистерназындан чүгле 3 машина ажылдап турары хынаалдадан илерээн.

Малдың кышкы суггарылгазын «Тээли» совхозта болгаш «Мурнакчы» колхозта багай организастап, казымал кудуктарны ажыглаарының талазы-биле организастыг хемчеглерни кошкак контрольдап турары дээш районнуҥ кедээ ажыл-агый эргелелин (начальниги эш М. Чүлдум, кол зоотехник Н. Сарыглар) улусчу контрольдуҥ хуралындан шыҥгыы буруу шапкан. Ол ышкаш малдың кышкы суггарылгазын багай организастааны дээш совхоз директору эш Лопсан-Серенни, «Мурнакчы» колхозтуҥ даргазы эш Кудурукпайны шыҥгыы сагындырган.

К. ОЮН,
Н. САТ.

ПОЧТАЛЬОН БОЛГАШ АГИТАТОР

Хертек Тас-оол Седиповичини Кызыл-Мажалыктың харылзаа конторазының ажылдакчылары болгаш «Барлык» совхозтуҥ ыраккы одарларда малчыннары эки таныырлар. Ол таварылга эвес.

Хертек Тас-оол совхозтуҥ Бижиктиг-Хая салбырының почтальонунга 7 чылдың дургузунда үзүктелиишкин чокка ажылдап келген. Хертек Тас-оол-биле мен бодум дугайты чоокта чаа Кызыл-Мажалыктан Аянгатыже чоруп турар автобустуҥ Бижиктиг-Хая суурнуҥ чиге дужунда калбак шыкта ийи орук белдиринде доктаар черинге ужураштым.

7—8 хире аныяктар автобустан дүшкеш, Бижиктиг-Хая суурже углады чоруп каннар. Оларның аразында улуг кара таалың чүктээн, назы-хары улгады бергеш шинчилиг эр кижи орукта хере базып бар чор.

— Чүктектиг ашак совхозтуҥ хоочун почтальону Тас-оол ышкаш-тыр — деп, райком секретары Түлүш Араптанович Стал-оол сагыш човангыр хөөн-биле чугаалаап, машинаазын тургустурупту.

— Машинага олуруптунар!

— Оо, өкин даргалар, амырадым, суурга чедир ырак эвес-даа болза, хамык солуннар, сеткүүлдерни чадаг чүктээрге аары сүргей чүве-дир монар — дээш, дилги кежи бөргүн ужулгаш, думчуунуҥ кырында дерин чоргаарланган ышкаш, чодуп олур. Суурга чедип келдивис. Соҥгулда мурнунуҥ хуралы арай-ла эгелевээн.

Хурал эгелегиже чедир Хертек Тас-оол-биле бистиҥ беседавыс эллээн сонуурганчыг байдалга эрткен.

— Почтаҥарны чүге чадаг чүктеп турар силер? — деп, айтырыг салдым.

— Ындыг харын, почтаны хүннүн-не Кызыл-Мажалыктың харылзаа конторазындан барып хүлээп алгаш, Аянгаты баар автобус-биле остановкага чедирип, ооҥ бээр суурга чедир чүктеп турарым шын. Суурдан малчыннарга аът-биле чедирер мен — деп, ол харылалды.

— Почта дажыырының талазы-биле силерге бергедээшкиннер таваржып турар бе?

— Чок, бергедээшкиннер таварышпайн турар. Почтальондан аҥгыда, хөй-ниитиниҥ даалгалыг ажылдарын база күүседип турар мен. Мынчангаш моон соҥгаан партком, совхозтуҥ дирекциязы, рабочком болгаш кедээ Совет мээн материалдыг хандырылгам дугайын сонуурган көөрүн күүзүр мен.

— Хертек Тас-оол чүгле идепкейлиг почтальон эвес, ооҥ-биле кады идепкейлиг агитатор болуп турар — деп, салбырда партия организациязының секретары эш Саая Норбу-Самбуу бистиҥ беседавыска киришпишаан, немеп чугаалады.

— Оон аҥгыда кандыг хүлээлгелер күүседип турар силер, Хертек?

— Кедээ Совет даргазының оралакчызы, профэвилел месткомунуҥ даргазы. Тас-оол Седипович Хертек, бажының дуктери буурара көгерип кырыза-даа, кыштың чыкылама соогунга болгаш чайның изиинге торулбайн, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың иштики, даштыкы политиказының дугайында агитация ажылын идепкейлиг чорудуп турар.

Ооҥ-биле чергелештир Хертек Тас-оол кедээ Советтиҥ даалгазын ёзугаар чондан үндүрүг хавырылдазын, чонга пенсия дуазаламчызы тыпсырын, месткомнуҥ шугуму-биле профэвилел кежигүннериниҥ дадывырын хавырарын болгаш ажылчы чоннуҥ ортузунга солуннар, сеткүүлдер чагыдылгазын организастап турар.

Бо бүгү кызымаккай, ак сеткилдиг ажылының түүнелинде Хертек совхозта партия, совет, хөй-ниити организацияларының болгаш ажылчы чоннуҥ хүндүткелин чаалап алган. Идепкейлиг почтальон болгаш агитаторнуҥ ажылы бо хүннерде улам-на хайнышкынныг чоруп турар.

Бижиктиг-Хая суурнуҥ соҥгукчуларының ниити хуралында Тыва АССР-ниҥ Дээди Совединин депутадынга кандидат кылдыр депшиттирген. Бижиктиг-Хаяда № 1 сүт-бараан фермазының мурнакчы саанчызы Сара Сааевна Илам-Сюрюновнаның талазы-биле бүзүреттирген кижиге Тас-оол Седиповичини соҥгукчулар чаҥгыс үн-биле соҥгуп алганнар. Ол улуг бүзүрелди Хертек Тас-оол төлептиг күүседип шыдаар.

Т. ТАЛГАНЧИК.
«Шыныҥ» корр.

Улус төлээлекчилерин соҥгаан

Совет судка улус төлээлекчилериниҥ соҥгулдазы чер-черде чоруп турар. Чоо эн-не бүзүрелдиг, шынчы, төлептиг кижилерни хоойлу дүрүм органнарынче депшидип, улуг идегелди көргүзүп турар.

«Сүт-Хөл» совхозтуҥ Ак-Даш суурунуҥ чурттакчы чоннуҥ чоокта чаа болуп эрткен ниити хуралынга улус төлээлекчилерин соҥгаан. Аҥаа партия эге организациязының секретары эш Маҥнай-оол, хову бригадири эш Капкаанак олар совет хоойлу-дүрүм дугайында болгаш баа улус төлээлекчилериниҥ харылсалгалыг ажылының дугайында кыска илеткелди кылган. Дараазында санал берген эштер улус төлээлекчилеринге Ондар Мартан-ооловна Чамыыны, Ондар Лопсанович Ак-кысты, Ондар Чөлбенович Чүльдүмүү, Монгуш Сапыковна Өмүрүү соҥгууруун саналдаан.

ТЕХНИКА, КИЖИЛЕР

Колхозтарже аъттанылпкан

Соҥгукчуларның шупту даҥзызы Бай-Тайга районнуҥ соҥгулда участоктарында долузу-биле астынган. Район төвүнүҥ агитаторларының семинары үш хонук бурунгаар болуп эрткен. СЭКП райкомунуҥ пропагандада килдизинин эргелекчизи эш Долмажан соҥгулдага белеткел дугайында кыска илеткел кылган. Тыва АССР-ниҥ Дээди Совединин база черчер Советтериниҥ депутаттарынга округтар аайы-биле кымнарны соҥгуур деп турарын агитаторларга чугаалаан.

ДОРА-АСКЫРЖЕ КӨРҮНЗҮН

Бистер Бии-Хем районда амыдырал хандырылга комбинадының туруг материалдарын белеткээри-биле район төвүнден алаан ыракта Дора-Аскыр деп черде ажылдап, чурттап турар бис. Үжен ажыг ажылчыннар ында бар.

Бисте чылыг, чырык кызыл булуҥ-даа бар. Ынчалза-даа ол эвзиреп турар. Лекция, беседа шуут болбас-тыр. Кино безин бир ай хире болгаш келзе келир. Канчап уттундуруп турар участок чүве ийик, олче сагыш салыр үе келген. Ында ажылдап турар кижилер Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш белеткелерни алган, эрестиг ажылдап турар.

Ооҥ-биле кады Дора-Аскырда чуларны бажыныҥ печказы самдар, сайгылгааны чок болуп турарын маҥаа демдеглеп каайн. Өске чурттарга бажыннарында электри-даа бар. Печка кылыр туйиби чок бе дээрге, ону комбинат болу бүдүрүп турар-ла болгай. Кол-ла чүве — политик-массалыг ажылды аҥаа калбартыры.

Б. САТ.

ЧАГААЛАРДАН

ОДУРУГЛАР

СОВЕТ КӨДЭЭНИҥ КИЖИЛЕРИ

АНЫЯК ӨГ-БҮЛЕ

Аныяк кижилер өг-бүле тудуп, кады чурттай берген дораан-на, боттары колхозка чүүү кылырын дугурушкаш, баштай дуржулгалыг хойжу Иргит Мандыг-оолдуҥ коданынга сакманщиктеп ажылдап эгелээннер. Ийи чыл ынчаар эрткен. Мал ажылының уг-шиин биле бергеш, аныяк өг-бүле Күжүгет Манчын-оол биле Александра Хомушку олар 1964 чылдың чайынында колхозтуҥ бир кодан анайын кадарары-биле хүлээп алган, улуг өшкүлер болгуже кадарын келгеннер. Оларның өшкүлери амгы үеде хүр кыштап турар.

Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга чедишкиниг ужуражыр дээш аныяк малчыннар торээн өшкүлериниҥ анайларын менди алыр, өшкү бүрүзүнден 0,5 кг чоокту кыргып алыр болгаш боттарының күжү-биле 15 тонна сигенин кезин белеткеп алырын хүлээнгеннер.

Бо аныяк өг-бүлениҥ ооҥуҥ иштинге кире бээрге, чаа хевистерни чаткан, өг иштиниҥ стол, сандай, орун, шкаф дериг-херекселдери шевергин, чараш, чаа радиоприёмник база бар. Бо найыралдыг өг-бүле Бай-Тайга районнуҥ «Кара-Хөл» колхозунуҥ малчын өг-бүлелериниҥ эң-не аныяк.

Д. ХЕРТЕК.

ОЛАРНЫҢ БИРЭЭЗИ

Хемчик улуунуҥ кышкы бойдуе турумалы онаа-ла. Ону көргеш кижи аҥаа чурттакей бээр. Ында чурттаан кижилериҥ аразында чоннуҥ алдын холдарлыг деп чугаалажыры күш-ажылчы, ураншевер кижилерни чеже дээр! Оларның бирээзи — бистиҥ дуржулгалыг малчынывыс Күжүгет Шыыт.

Январның сөөлгү күннериниҥ бирээзинде Ыргактыг-Ховуну өөр, арынче удур каккан соок, ынчалза-даа кижини сергедип келир арыг агаарны көрек доадур тыныр, чеҥеп ор мен.

Удаазында Хараган-Даг № 2 хойжу бригаданың хойжузу К. Шыыттың турлаанга хап келдим. Өгүүн хөрээжен ээзи Менди-Байыр угбай ордардан коданче кирип эгелээн хойларның баштайгыларынга чаш хураганнар ыдып ажылдап турду. Угбайның ийи оглу база аҥаа дузалажып, аваының чугаалаанын ёзугаар хураганнар ыдып чоруп турдулар. Доруга берген хураганнар дешкилежип маҥнап турда, чараштарын канчаар! Оларның кажааларының ишти делгем, чылыг, кок сиген, чарба, суг бээр кормушкалары база бар, курган өдекти төп турар.

Кезек болганда, аалдың артындан долу иштиг өнчеек чүктээн кол кадарчывыс чедип келди.

— Экии? Бөгүнгү олча каш болганыл?

— Экии. Чамдыкта шуут чем безин чивр үе тыылбаастай бээрдир. Бөгүн 21 чаш хураган хүлээп алдывыс. Чай-даа чок — деп, ол оорушку-биле чугаалавышаан, дурген кылаштаанындан ол дерин чодуп, мырыҥай чаш хураганнарны клеткалар иштинде оорунуҥ аразыче киир салгылай берди.

— Ам бо каш хонукта безин хой 70 чедир ооллай берди, хураганнар шупту менди. Хой ажылыдаа чымыштыг-ла чүве. Мээҥ харым ам 60 четти, ындыг-даа болза төрээн совхозумга хөй-хөй кодан хойларны өстүрүп бээрин күүзүр-дир мен. Сөөлгү чылдарда партия болгаш чазак малчыннарның күш-ажылын бедин-биле үнелеп турар-дыр. Ооҥ чижек-херечизи бистиҥ ажыл, амыдыралывыстан-на көскү. Малчыннар дээрге, ам бай-шыырак чурттап орарлар. Өг бүрүзүнде радиоприёмник, дааранып машина, үнелиг эт-херекселдер бар. Бистиҥ хойжу бригадавыстың дөрт хойжуларының бажыннарында «Родина — 60» деп радиоприёмниктер бар, а мен бодум чоокта чаа «Эфир» деп радиоприёмник садып алдым. Делегейде чүү болуп турарын дыҥнап, билип ап турар-дыр бис — дээш, демги «Эфирин» ажылдадыпты.

Дуржулгалыг хойжуҥ ажылының түүнелдери чыл бүрүде улам эки: төрүүр чүс хойга онаштыр 1964 чылда 95 1965 чылда — 100, эрткен чылын 105 хураганны менди ап, хой бүрүзүнден 2 —2,6 кг дуктуг кыргып ап келген. Ооҥ көскү херечизи ханада хоолааш аскылаан Хүндүлел бижиктер, а эрткен чылын «Хүндүлелдиҥ демдээ» орден-биле шаҥнаан.

Бо чылын олар база бедиткен хүлээлгелерни алганнар. Барыын-Хемчик районнуҥ «Барлык» совхозунуҥ бир хоочун хойжу өг-бүлезиниҥ дугайында каш сөстүҥ тоҥчузүүнде, оларга чаа-чаа чедишкиннерни күзээлиннер.

Т. ДОҢГАК.

ЧАЗАНЫКЧЫ

Ажыл хүнү түүктей берген. Салбырның чазанылга мастерскаязынга кирип келгеш, чазаныкчы Моҥгуш Дембирелович Чанзымның чанынга чедип келиримге, ол менче-даа көөр чай чок, дөрт кырлыг маҥзаның кырын дургаар чидиг бистиг хаарыыл-биле дүрген-дүрген чүгүрүү өткилээрге, чараҥы кончуг кылдыр дургектели берген чоҥулар шала кырынга дүрүшкүлей кээп дүшкүлеп турду. Шевергин, чараш кылдыр кылдынган бажың эжиктерин, кастыктарны, соҥга рамаларын ооҥ чанында ханада чөлендир салгылап каан. Олар суурнуҥ тудугларынга херек. А Моҥгуш Дембиреловичнинин шевер холдары чеже ындыг кылыгларны кылбаан дээр!

1949 чылда Улуг-Хем районнуҥ «УТКА 25 чылы» совхозунуҥ Ак-Туруг салбырының төвү Ак-Туруг суурнуҥ орнунга каш-ла бажың турган. Моҥгуш Дембиреловича ол суурнуҥ амгы Советская кудумчузунга баштай туткан бажыңдан эгелээш, бо хүнге чедир ол суурнуҥ тудугжу бригадазынга чазаныкчылаан келген. Ол суурда ооҥ тудуп тургузушпааны бажың ховар. Ам Ак-Туруг дээрге культура, албан, өоредилге, бүдүрүлге, чурттарга тудуглары калбарган суур.

Ам Моҥгуш Дембиреловича чүгле эжик, кастык, соҥга рамалары чазап билир эвес, а стол, сандай, шкаф эт-херекселдерни чараш кылдыр чазап билир. Ол ам 54 харлаан, ынчалза-даа бо шевергин, нарын ажылга ам-даа караа көскү, холу дыызыг.

— Совет эрге-чагырганың бежен чыл оюнга чоҥумнуҥ тураскаадып турары улуг ажыл-хөрээнге бодумнуҥ үлүүмнү база киирер мен — деп, хоочун чазаныкчы Моҥгуш Дембиреловича Чанзым чугаалап турар.

С. СОТНАМ.

ЭРЕС ДАМБЫЙ

Чазын боорга тракторнуҥ, күзүн — комбайнның рулюн сегирип алыр дидим, тараа-ны ажыл-ишке могаг билбес кижилериҥ бирээзи калбак мергежилдиҥ механизатору Дамбый Окчан-оолдуҥ ады чүгле ооҥ ажылдап турары Арыг-Бажы салбырында эвес, а бүгү «Улуг-Хая» совхозта сурагжып бар чыдар.

Ол аныяк тараажы ажылга тудунгуру, соруктуу-биле эштерин хөй-аът киргген, ажылынга шиҥгээдип ашкан чаа арганарын эштеринге бо-ла хөөрей берген, мурнакчы дуржулга дугайында чүүлдерни солуннардан, журналдардан номчаан, сонуургаан, ооҥ дугайын эштеринге сонуургаткан, тайылбырлаан, ону ажыглап көрзелем дээш бир эжи-биле чарыш сала берген турар.

— Ынчаар ажылдаарга хөглүүдаа, ажыл бүдүүгүр-даа, шыпарлыг-даа болур чүве — деп, Дамбый чугаалаар.

Эрткен чылын Дамбый салбырның мурнакчы механизатору болган. Ам ол коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик атты чедип алыр дээш демисежип, хоочун механизатор Суктермаа Хурагандайны чарышка кыйгырган.

Амгы үеде ооҥ удуртканы септекчилер звенозу сеялкалар, андазыннар, плиирлер септелгезин доозар четкен.

Чоокта чаа болган салбырның механизаторларының ниити хуралынга:

— Совхозувустуҥ экономиказын бызыглаар дээш бүгү күжүвүстү салыылынар — деп, өорун ол кыйгырган.

М. ХУУРАК-ООЛ,
салбырның трактор-хову бригадазының бригадири.

ПЕДАГОГИКА АРНЫ

АДАЛАРНЫҢ ОРУУ-БИЛЕ

Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга болгаш В. И. Ленинниң төрөттүнгениниң бээр 100 чыл болурунга тураскаатканы «Чаштанчыдан чалбыыш үнер» деп бүгү-эвилел походунуң негелделерин күүседир дээш Бай-Тайга районнуң 11 школаларында пионер дружиналары кызыл исчилериниң шинчилел отрядтарын тургусканнар. Араттарның хостуг эргези дээш демисежип чораан кижилерни тып, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилериниң эрес-маадырлыг чоруктарының дугайында материалдарны чыып, боттарының өскен төрөөн суурларының төөгүзүн бижип, эвээш эвес ажылдарны кылып турарлар.

Бүгү эвилелдиң «Чаштанчыдан чалбыыш үнер» деп походунуң сүлде демдээ «Бичии факел» Шуй ортумак, Кызыл-Даг, Тээли сес чыл школаларының шинчилел отрядтарын дамчып эрткени таварылга эвес. Тээли сес чыл школазының өөреникчилери кызыл исчилер Витя Иргит, Иргит Чылбакмаа олар «Биче факелди» болгаш ооң демдеглел дептерин Барыын-Хемчик районнуң Аянгаты сес чыл школазының кызыл исчилеринге дамчыдып берген.

Шуй ортумак, Кызыл-Даг болгаш Тээли сес чыл школаларында школа музейлерин ажыткан. Ында дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарның булуңнарын, бойдус болгаш этнография салбырларын тургускан. Музейде чыгдыкнан материалдарны кичээлдерге база ажыглап турар.

Шуй школазының пионер дружиназын, Ада-чурттуң дайынындан эзп келбейн барган эки-турачы Хомушку Кордупка тураскаадып, ооң ады-биле адап алган. Ол ышкаш бо деевискээрде чурттап, ажылдап турар эки-турачылар Хомушку Чудурук, Алексей Адыгбай, Даржаа Данзын-оол, Салчак Серен-Дондуп оларның төөгүзүн бижип, чуруктарын дайынчы алдарның булуңнарында аскан.

Араттарга үжүк-бижикти өөредип, амыр-дыш чон ажылдаг чораан дыка хөй ареэвчилерниң дугайында материал чыгдыкнан Найырал суурнуң үндезиленчизи, эң баштайгы тургустунган партия эге организациязының секретары Монгуш Ак-Бөрттүгович Мандыттың болгаш хоочун эмчи Клара Дүпчүрнүң дугайында солун материалдар белеткеттинген.

Үстүнде айытканывыс школаларда ленинчи өрээлдер ажыттынган. Мугур-Аксы, Кара-Хөл, Тээли школаларында В. И. Ленинниң ажыл, амыдыралын көргүскен булуңнарны ажыткан. Шинчилел отрядтары ажылын ам-даа үргүлчүлеп турар. Оларның мурнунда ам-даа улуг сорулгалар бар. Районнуң 11 школаларынга төөгүнүң 6 музейлерин, ленинчи үш өрээлдерни, ленинчи беш булуңнарны, дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарның 7 булуңнарын ажыдар.

Келир чайын 1700 ажыг аныяк исчилер походче үнер. Олар музей булуңнарынга 500 ажыг янзы-бүрү экспонаттарны чыып экиэрлер. Тээли—Шушенское, Тээли—Меңгүн-Тайга—Хандагайты болгаш Тээли—Кызыл — Кара-Даш маршруттуг походтарны чорудар.

Бай-Тайганың аныяк исчилери «Биче факелди» школаларындан үдеп тура, «Чаштанчыдан чалбыыш үнер» деп походту чедиишкинниг уламчылаарын быжыы-биле аазаннар.

Б. БАРБА.

Арыг-Бажы сес чыл школазында эге класстар башкызы Монгуш Бакен-ооловна Сериң башкылаашкын ажылынга хөй чылдарда бараан бооп келген. Бердинген материалды билдингир, тода чедингир кылдыр таймылыр-лап турган, өөреникчилерниң быжыг билиин чедип ап турар. Ынчангаш республиканың мурнакчы башкыларының аразында ооң ады кирип турар.

Янзы-бүрү чурукчугаштар, карточкалар, макеттер дээш аңгы-аңгы көргүзүг материалдарын Монгуш Бөкен-ооловна боду белеткеп ап, кичээлдерге чедиишкинниг ажыглап келген. Уругларның кичээлдерге сонуургалы ынчангаш бедик. Хөй чылдарда мөөнкеттинген дуржулгазы, башкылаашкынның аргазын ыяк билири долу шынарлыг өөредилгени чедип алырын хандырган.

Монгуш Сериң — Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы. Чүгле школа херээ-биле кызыгаарланмайн турары-биле ол хөйге хүндүткелдиг. Суурда херээженнер чаваылелин ол удурткан. Бо чылдың март ай ооң амыдыралынга онзагай бооп артар. Бүгү-делегейниң херээженнер хүнүн байырлавышаан, башкы ажыл чорудулгазының 25 чылын ол демдеглээр.

ЧУРУКТА: М. Б. Сериң кичээл үезинде.

Сөзү болгаш фотозу А. Сокуровтуу.

БАШКЫЛАРНЫҢ ДУЗАЛАКЧЫЛАРЫ

Шуй ортумак школазынга ада-иелер школаның доктаамал аалчылары бооп, класс башкылары-биле бо-ла сумелешкен, беседалашкан тургулаарлар. Тудугжу Хертек Шагдыр, Сарыг-оол Серенмаа, Шагаалаң Сарыгбай, Хертек Серен-Долгар, Донгак Демдек ышкаш ада-иелер школага кээп, уроктарга доктаамал олуржуп келгеннер. Колхозта чоланчы Хертек Дамбаның үш өөреникчилериниң бирээзи кончуг эки, өскелери 4—5 демдектерлиг өөренип турар. Лесник Ооржак Окпан-оол ада-иелер комитединин кежигүнү, үш өөреникчилиг: 5-ки классчы Ола чүгле 5 демдектерлиг, 7-ги класста Сергей, 1-ги класста Володя олар ударник өөренген.

Ада-иелерни школа амыдыралынче демниг эвилелдеп, башкылар коллективинге боттуг дузаны ада-иелер комитеди чедирип, организастыг хемчегларни ап чорудуп турары эки. Ада-иелер комитеди 16 кижи составтыг. Ооң даргазы Хертек Серенмаа ам үш чыл улаштыр соңгудуп келген. Кежигүннерни класстарда тус-туста быжыглаан. Бүгү ада-иелерниң хуралын бирги чартык чылда бир удаа эрттирген. Класс бүрүзүнде ада-иелериниң демдеглел кыдыраажы бар. Ылаңгыя I «а», I «б», 2 «а», 3 «а», 3 «б», 6 «а», 8 «б» класстарда ада-иелериниң ажылын эки организастаан.

1-ги, 2-ги класстарның ада-иелери уругларынга хүннүң-не чылыг шайны эалчег ёзугаар эккеп берип турарлар. 6-ты, 8-ки болгаш 3-кү класстарда ада-иелер школага дежурныйлап, уроктарга олуржуп турарлар.

Уругларның өөредилгези кошкак ада-иелерни ада-ие комитеди кичээнгейге алган. Комитеттиң эалчеглиг хуралынга Кара-Донгак Дашка, Салчак Сүгүр, Хомушку Идамчап болгаш өске-даа чамдык ада-иелерни чалап алгаш чугаалашкан. Өөредилгези кошкак турган 8 «а», 8 «б» класстарның ада-иелериниң хуралын комитеттиң бүгү кежигүннериниң киржилгези-биле организастыг эрттирген.

Комитет кежигүннериниң дузазы-биле школага ада-иелер кежээзин организастап эрттиргени солун болган. Кежээге хөй кижи чыылган. Школада өөредилге-кижизидилгелиг ажылдың нинти байдалын ада-иелерге таныштырган. Ада-иелерге лекция база болган.

Тыва улустуң национал оюннары кажык адары, чинчи чажырары болгаш колхозтуң, школаның шыдыраачыларының эш-хуузунда ужуражыышкыны сонуургаачыг эрткен. Кажык адарының арга-мергежилин эки билири, чараш ойнаары-биле өлүп хөй ада-иелер аныяктарның сонуургалын хайныктырган. Бирги разрядчы Николай Коньков, аныяк шыдыраачылар Николай Балдан, Ооржак Маадыр оларның ойнаны солун болган. Хоочун шыдыраачы 70 харлыг Хертек Кунгаа бодунуң удурланыкчыларын чиик уткан.

Ада-иелер ажылды багай эвес организастаанын чамдык түннелер бадыткан турар. Бирги чартык чылда 1 «а», 4 «а», 10 класстар 100 хуу өөредилгелиг болган. 1—4 класстарда 231 өөреникчилериниң үштүн бир кезиинден хөйү чүгле 4—5 демдектерлиг өөренген. Ооң иштинден 1 «а» класста 34 өөреникчилериниң 17-ги 4—5 демдектерлиг өөренген. Ол класста эрткен чылын Кызылда башкы училищезин дооскан аныяк башкы Б. И. Бадан-оол ажылдап турар. Бо дээрге класс башкызының ада-иелер-биле демниг ажылдаанының түннели болур-дур.

Чамдык ада-иелериниң школа амыдыралындан ам-даа хоорук бооп турарын айтыр херек. Хомушку Идамчап колхозтуң «алдын холдуг» дарганы. Ынчалза-даа школачы уругларын кижизидер ада-иениң хүндүлүг хүлээлгезин ол башкыларже чууй каап чаңчыгып калган. Бо өг-бүледе 4 кижи школачы, оларның эң улуу школазын ара кагган. Өскелериниң өөредилгези болгаш чуруму кошкак.

Кадарчы Салчак Доржу уругларының өөредилгези дээш бичии-даа сагыш чөвавас. Өөреникчиге таарымчалыг байдалды тургузуп, кичээлдерден хожудатпайн өөредир туржук, уругларын башкыларның чөпшээрели чокка залыыче ушкарып, чана бергеш, 15—20, харын-даа ооң хөй-даа хүннерде кичээлдерден хожудадып, шөлээн олурар ада-иелер безин бар бооп турар.

Ада-иелер-биле харылзааны улам быжыглаанындан школаның өөредилге-кижизидилгелиг ажылы экижиирі чугаажок.

А. ДОРЖУ,
Шуй ортумак школазында өөредилге эргелекчизи.

Ужуражылга чаңчыл болур

Республиканың Кызылда очно-заочно өөредилгелиг школазы доозукчулар-биле ужуражылга кежээзин организастаан. Кежээге үр белеткенген бис. Дээди болгаш ортумак-даа өөредилге черлерин дооскулаан, өөредилгезин ам-даа уламчылап турар доозукчуларже чалалга билеттерин класс улуттукчулары шагда-ла чорудупкан.

«Олар бистиң школага өөренип турганнар», «Өөредилге, ажыл-ишке мурнакчылар» деп стендилерни тургускан. Кежээге хөй доозукчулар чыылган. 1961—62 өөредилге чылында школаны доосканнардан В. Заворотный Новосибирскиде партияның дээди школазында, А. Быков Москваның полиграфия институдунда өөренип турарлар.

Залдың бир талазында 1964—65 өөредилге чылында школаны доосканнар чыглып чугаалашкан турлар. Валерий Полухин Москваның авиоконструктор институдунуң студентизи, Людмила Добромыслова — Кызылдың башкы институдунда өөренип турар.

Кежээге чыглып келген кижилер үчүгле эки дыштанып, кым канчаар өөренип, ажылдап турарын сонуургажырындан аңгыда, аныяктарны сонуургадып турар аңгы-аңгы айтырыгларга харыылааннар. Чижээлээрге мындыг айтырыглар ында кирген: «Силерниң келир үедеги профессиларның онзагайы чүдел?», «Күзелиңер боттанган бе?», «Амгы мода дугайында кандыг бодалдыг силер» дээш өске-даа.

Доозукчу бүрүзү айтырыгларга харыылап, бодунуң сагыш-сеткилин илередип турган. Бодунуң профессиязынга ынакшыл, амгы мода дээш өске-даа айтырыгларга солун харыыларны доозукчулар бергилээн.

А. ЖИГАЛКИНА.

КАРА-ХААКЧЫЛАР

Амгы үениң аныяк өскени ёзулуг-лаа чаа салгал болуп: бөдүүн чараш аажы-чаңныг, билиглерге чүткүлдүг болуп, күш-ажылды хүндүлеп көөр кылдыр өзүп, кижизиттинип турар. Кара-Хаак 8 чыл школазының башкылар коллективиниң ажылы багай эвес. Бо школада «Тиилелге» совхозтуң, Кызылга хамааржыр «Көк-Тей», «Сукпак» совхозтарның малчыннарының 200 ажыг уруглары өөренип турар.

Бо өөредилге чылының бирги чартыында кара-хаакчылар өөредилгени 96 хуудга күүсеткен. Маңаа башкыларның эп-найыралдыг коллективиниң ролю улуг. Билиг-мергежилин бедидип, дуржулгазы чыл келген тудум өзүп олурар башкылар мында хөй. Школаның доозукчу 8-ки классы, 6, 5 «б» дээш өске-даа элээн каш класстар чүс хуу өөредилгелиг болганнар. Бо класстар чүгле өөредилге эвес, харын пионержи ажыл-херектер, корум-чурум талазы-биле өске класстардан үлегерлиг.

Башкылар З. Л. Маадыр, С. К. Аракчаа, Т. Ч. Иргит, М. Б. Кызыл-оол оларны чон хүндүлээр. Зинаида Лазарьевна Маадыр чүгле тыва школаларга 18 чыл дургузунда ажылдап келген. Ол ажылдап чораан черинге чон ортузунга пропагандист, хөй-ниитичи башкы. Ам удавас чылыг дужүп, ооң удурткан школа чаның участогунга часкы ажылдар эгелээр. Аңаа тарып олуртур чүгле чечектериниң сорттары безин 100 ажыг бооп турар.

Аныяк башкы Кызыл-оол школада бот-тывынгыр уран чүүлдү чедиишкиниг удуртуп турар. Улуг Октябрьның 50 чылынга тураскаатканы «Орлёнок кеззеде чурттаар» деп көрүлдеге өөреникчилерни белеткеп турар.

Бүгү өөреникчилериниң, ылаңгыя интернатта чурттап турарларның хостуг үезин чөп ажыглап, корум-чурумнуг болурунче мында кол кичээнгей салдынган. Ырының, танцының, күш-культураның болгаш чурук тыртыларының болгумнеринде уруглар өөренип, дыштанылга кежээлерин организастаарынга идепкейлиглер. Чурттап турар өрээлдер бичии, кызаа-даа болаа, ында арыг-силиг.

Х. САРЫГ-ООЛ.

ЧУРУКТА: школаның нинти ыры бөлүү школачыларның боттывынгыр уран чүүл көрүлдеанге белеткеп турары.

Авторнуң фотозу.

Башкының ады

Башкы болуру хүндүлүг, харыысалгалыг хүлээлге. Ол дээрге бедик медерелдиг, эки мөзү-шынарлыг кижи болур. Башкы деп чаагай атты чедип алыры безин аная-ла таварылга эвес деп бодаар мен. Башкылай бергеш, кандыг болур мен дээрзин ол шагда ыяк угаап билген турар ужурлуг.

Өөредилге чери дооскан аныяк башкы чаа-ла ажылдап эгелеп тура, бергелерге таваржы бергилээр. Ынчангаш дуржулгалыг башкыларның кичээлдеринге олуржуп, бодунуң сонуургаан айтырыгларын өскелерге салып, олардан арга-сүмени алырындан ол эгелээри черле таварылга эвес. Чүге дээрге, башкы кижи школага өөреникчилерден аңгыда, бодунуң суурунга, колхозунга азы хоорайның бүгү чонунга бо-даа шын-на башкы-дыр, өөредип-даа шыдаар, өөренип-даа чоруур кижи-дир диртири черле өөрүнчүг.

Бисте ындыг башкылар хөй. Оларга кым-даа чоргаарланыр. Оларны чон чаңдыр көөр эвес: «Ол башкының өөреткен уруглары чурумнуг, класска кажан-даа катап олурбас, хүндүлээчел, массачы» дээш бо-ла чугаалажы бээр бис. Ажы-төлүүнүң кижизидикчилери башкыларны чон кеззеде хүндүлеп чоруурунуң херечизи ол болур-дур.

1947 чылдан бээр 20 чыл дургузунда Бии-Хем районнуң Халын сес чыл школазынга ажылдап келген Екатерина Седен-ооловна Таан-оол болгаш өрус дыл башкызы Анастасия Васильевна Кашеева оларны бо-ла мактап чугаалажыр. Шынап-ла бо башкылар-биле, ада кижи болганымда, хууда беседалажып, уругларымның чурум-сагылгазын, өөредилгезин сонуургап турган мен. Школага үргүлчү кээрин сүмелээр улус.

Өөреникчиден болгаш ада-иеден шын негелделиг болганындан олар кажан-даа багай түннелдиг болбаннар. Ол ышкаш бистиң школаларывыста чамдык башкыларның бодун ап чоруурунда башкы деп атка дүүшпейн баары кончуг шын эвес. Ындыглар аныяк салгакчыларны кижизидер түржүк, школаже чагдавас ужурлуг.

Чамдык эштернин «Шынга» үнүп турар саналдарынга каттышпышаан, ылаңгыя бирги классчыларны эң дуржулгалыг башкыларга хүлээтсе эки боор.

С. СЕДИЙ-ООЛ,
колхозчу.

КЫМ БОЛУРУЛ?

Чарлал субботаның эртемнинде-ле турар черинге көстүп келген. «Кым болурул?» деп кежээ 7 пакта болур... Опу номчаан-на өөреникчи ол шанка чедир чаңгыс-чаңгыс, болук-болук болуп алган, сеткил күзелин сумелешкен турганнар.

Интернатка болук уруглар аразынга кире бердим. Олар ында эмчилээн, башкылаан, чоланчылаан, чамдыктары артистеп ырлаан, өскелери цирктеп шеннеттинген, каттырышкан турлар.

Бичии Галя Монгуш меңээ хомудаксан чугаалады:

— Артист болур мен дээримге, мени ырлай албас кижи дээр-дир, башкы—дей-дир.

Моңгуш Долгар тура:—Башкы болур мен дээримге сени кандыг башкы дээр, мыя хире кижини дээш, биче салаазын көргүзер уруглардыр—деп шын-на сеткил-биле билдирип турган.

— Поварлаар мен ол-ла—деп, демне чемелеткен хире, Света Сарыглар мени чүү дээр эвес дээнзиг, уруглаже кезе көрдү.

От тывылган үеден эгелээш, октаргай делгеминче кижи ужуткуже, 30 мың ажыг профессия бар. Ооң кайызында-даа багай чүве чок. Шупту кончуг эки. Чүгле эки өөредилге, чурум-биле оларның кайызы-даа чедип ап болур дээрзин чугаалаадым.

7-ги класс. Олуттар шыырт долу. Хөглүг. Аңаа немей чайгы чечек дег янзы-бүрү өңнүг хептерлиг, чалыы салгал— 5—8 класчылар. Аалчылар болгаш башкылар. Кежээни эгелээрин чарлапкан. Ыржым.

— Харым өстү, харын мырай—ол сес четти.

Каяа барып ажылдаарыл?

Кандыг ажыл кылырыл ам?—дээн сураглыг шулукчу Владимир Владимирович Маяковскийниң ханы сөстүг одуруглары-биле ыржым класс оттуп үнүп. Октаргайга ужугуп, океанга шымнып, хову корабли диңмиреп, хойлар чингейнип, цирктер демир удазын кырлап, ыраажы кыс хампаарак дег ыңгылыг бадыра берип турар... Эге сес алган башкы кежээниң баштайгы одун кыпсып каан. Башкы бодунуң профессиязыже уругларны кыйгырган.

— Кым сүт ижикеевезил? Мен саанчы мен. Ол ажылымга ынак мен—дээш, Улуг-Алаак сүт-бараан фермазының мурнакчы саанчызы Анна Ооржак сес алган. Ол аңаа бодунуң чедиишкиннерин, инекти канчаар ажаарын, саанчы—чымыштыг болгаш харыысалгалыг иш дээрзин өөреникчилерге чугаалаап, олурганнарда келир үениң саанчылары бар дээрзинге буяүрээн.

Салбырның механиги коммунист Максим Моңгуш школачы уругларны көдээ ажыл-агыйның машина-техниказы-биле таныштырып, ооң бүгү назыда албан херектиин фактыларга илереткен.

— Мен 6-гы класска турумда, авам дегдирип аарый берген. Холчок-ла мунгараап мен. Мээң авамга дузалаптар күүм чок бе деп айтырыг ыпчан-на мени хөлзедиткен. Кызыл-Мажалыкка 11 классты дооскан, ийи чыл күш-ажыл кылгаш, шилип алганым—эмчи болукеаан күзелимче хапкан мен—деп, Томскиде мединститутуң кезер эмчи салбырының студентизи Даржаа Эрес-оол кежээниң киржикчилеринге чугаалаан.

— Улан-Удэ. Дыңнаан боор силер. Бистиң тыва оолдар, кыстарны ам кайы дээди өөредилге черинде чок дээр боор. Мен ол хоорайга ам 3 чыл болдум. Удавас доозар мен. Көдээ ажыл-агый институдунда эки өөренип тур мен. Дыштанып келдим, уруглар — деп, 3-кү курстуң студентизи эш Ооржактың чагыг чугаазын улуг кичээнгей-биле дыңнааннар.

Кежээге 7 классчы Вера Комбу башкы болуруп, 8-ки классчы Зоя Ооржак эмчи болуруп, Валера Кыргыс чоланчыны, Саша Сангыы агрономну дээш, боттарының күзелдерин хайныыышкыныг чүткүл-биле чугаалааннар. Өөреникчилериниң комсомол организациязының секретары, школаның эки өөреникчизи 8 классчы Зоя Чоксум тура:

— Эге класстан бээр-ле эмчи болукеап келген мен. Класым өскен тудум, күзелим улам ажыттынып олурар. Томскиниң эмчи институдунда Эрес-оолдуң сумезинге улам хайныгып олурдум — деп ол чугаалаан.

— «А» деп үжүк билбес чорда өөредип каан баштайгы башкызын кижи кайыын уттур. Башкы—эртемденниң-даа, математиктиң-даа өрук айтыкчызы. Ынчангаш башкы болур деп быжыг күзелдиг мен. Кызыл өөренип чораан, күзелимни ыкымыла чедип алыр мен—деп, Вера Комбу саналдаан.

6-гы классчы Света Мунзук өөрүнүң өөмүнээзинден аалчыларга болгаш чалатканнарга байыр чедирип, өөредилгезинге, ажыл-ишкине, амыдырал-чурталгазынга улуг чедиишкиннерни күзээн. Кежээ соонда танцы, аттракционнар, массалыг оюн болган.

Бо болза Барыын-Хемчик районнуң Доң-Терезин 8 чыл школазынга «Кым болурул?» деп кежээниң эрткенинден алган кыска дыңнадыгдыр. Чаа чылдан бээр школага тематиктиг кежээлер солун эртип турарында кижи кайгаар чүве чок. Школаның чаа директору, өөредилге эргелекчизи эштер М. Т. Уваан-оол болгаш О. М. Быызыр оларны коску организакты ажылы оон-даа илдеп. Аныяк башкыларның оон-даа эки ажылдаары күзелиг.

А. ДОПЧАА

МИНИСТРГЕ АЛДЫ АЙТЫРЫГ

Кол үнелел — быжыг билиглер

Чурттун дээди өөредилге черлериче бо чылын 900 мың кижи кирер, оларның чартык кезин хүндүскү салбырга өөренир.

СЭТА-ның корреспондентизи И. Козловский ССРЭ-ниң дээди болгаш тускай ортумак өөредилге министри В. П. ЕЛЮТИНДЕН дараазында айтырыгларны салган.

АЙТЫРЫГ: Бо өөредилге чылында чурттун дээди өөредилге черлеринге хүлээп алыышкынның чуруму кандыгыл?

ХАРЫЫ: Соолгу чылдарда доктааттынган, конкурс ёзугаар шилип алыышкын эки дээрзин дужулга бадыткап турар. Ооң түүнелинде эки белеткеттинген аныяктар дээди өөредилге черлеринге кирип турар. Ол чурум бо чылын хевээр артар. Чүл дээрге, ийи чылдан эвээш эвес ажыл стажтыларының ол ышкаш курлавырже халашкан шериг албанныларының база ийи чыл четпээн ажыл стажтыгларының кирген билдириишкиннериниң санынга онааштыр хүндүскү салбырга кирер кижилериниң санын институттуң ректору тодарадыр.

АЙТЫРЫГ: Бүдүрүлгеге ажылдап турган ийикпе, азы көдээ черден келген аныяктарга дээди өөредилге черинче кирерде кандыг чигелделерни көргүзерил?

ХАРЫЫ: Ийи чылдан эвээш эвес ажыл стажтыг кижилерге дээди өөредилге черинче кирер санадырының чигелдези улуг.

Бүдүрүлгеден келгеннериниң болгаш шериг албанындан халашканнарның ортузунга конкуреттү школачылардан аңгы чорудар! Бүдүрүлгелерден болгаш организациялардан чоруткан кижилер бүдүрүлгелерден келгеннериниң аразынга конкуретажыр болгаш баштай кирер санадыр эргелиг.

Көдээ ажыл-агый болгаш биология тускай эртемниг хүндүскү салбырларга хүлээп алыышкын чорударда, шилип алган мергежилиниң аайы-биле ажыл стажтыг болгаш көдээ черде доктаамал чурттап турарларны бир дугаарында хүлээп алыр.

Башкының тускай эртемнинге хүлээп алыышкын чорударда, көдээ черлерде чурттап турарларны бир дугаарында кирер санаар.

АЙТЫРЫГ: Ажылдавышаан өөренип турарларның өөредилгезин канчаар чорударыл?

ХАРЫЫ: Бодунуң келир үедеги тускай эртеми-биле таныш кижилерни бот болгаш кежээки өөредилгеже хаара тудар. Шилип алган мергежилиниң аайы-биле ажылдап турар аныяктарны биргиээлчегге хүлээп алыр.

Бүдүрүлгелерден, колхозтардан, совхозтардан, албан организацияларынан черлериниңден чоруткан аныяктарны баштай кирер санаар.

АЙТЫРЫГ: Ортумак школаны алдын азы моңгун медаль-биле дооскан ийикпе, азы тускай ортумак өөредилге черин кончуг эки доосканнарны дээди өөредилге черинге канчаар хүлээп алырыл?

ХАРЫЫ: Медальдыг доосканнар конкурс шилип алыышкынынга баштай кирер санадыр эргелиг. Бир кол эртемге экзаменни «бешке» дужааптар болза, оларны өске экзаменнерден хостап болур. «Дөрт» азы «үш» алганда, шупту экзаменнерни дужаарлар.

АЙТЫРЫГ: Шериг албанынче келдирткеш, өөредилгезин соксатканнарны дээди өөредилге черинге хүлээп алырының чуруму кандыгыл?

ХАРЫЫ: Шериг албаны чоруур мурнунда өөренип турганы курузунга олар кээп өөренирлер. Өөредилге чылы эгелей бергенде—бирги семестрниң дургузунда безин оларны өөредилге черинге кирер санап болур. Ол ышкаш бирги курска кандыг-даа шылгалда чокка хүлээп алыр.

АЙТЫРЫГ: Хүндүскү салбырга конкурс ёзугаар дужаап шыдавайн барганда, ол-ла өөредилге черинин бот-өөредилге салбырынга экзамен чокка кирип болур бе?

ХАРЫЫ: Ол-ла дээди өөредилге черинин бот-өөредилге салбырынга база катап экзамен дужаавайн, конкурс ёзугаар кирип болур.

Өске дээди өөредилге черинин бот-өөредилге салбырының конкурузунга киржир эргени ол дээди өөредилге черинин экзамен хүлээп алыр комиссиязының шиитпирин ёзугаар айыткан кижилерге тыпсып болур.

Экзаменнерге чедир арткан үени чөп ажыглап турган, эки белеткелдиг келир боор дээрзин В. П. Елютин аныяктарга хүлээн.

КОЛХОЗТУҢ ЧАЛАЛГАЗЫ

Ыраажылаан ыраажылар

Ыраажылаан ыраажылар ыраажылаанда, ыраажылаанда, ыраажылаанда,

Хөй-ниитичи почтачы

Улут-Хем районнуң Ак-Тал суурунда почтачы Санчат Тюлюшевна Самбу парлалганың хөй-ниитичи тарадыкчыларын организастап тургаш, бо чылдың парлалгазынга бижидилгени эки чоруткан. Суурнуң өреге бүрүзү чагыдылгалыг.

Район төвүнден почта чедип келири билек, солуннарны, журналдарны болгаш чагааларны, чедирилгелерни әмелеп сайгаргаш, кара сумказын долдур суккаш, Санчат Тюлюшевна бажыңнарны кезип чоруптар. Чурттакчыларның почтазын чедирип берипкеш, кыштагларже, фермаларже, бригадаларже баар почтаны сайгаргаш чорудуптар. Ак-Тал суурнуң чурттакчылары солуннарын, журналдарын, чагаа-бижиктерин саадал чокка ап номчуп, почтачызын мактап турарлар.

Эш Самбу хөй-ниитиниң ажылынга база идепкейлиг киржип, чоннуң хүндүткелин эдилеп чоруур. Ак-Тал школазының төрелдер комитединиң кежигүнү, суурда хөрөөженнер төвүлелиниң даргазының оралакчызы. Бо ажылдарда онаашкан ажылын база ак сеткилдиг күүседип турар. Школага болгаш малчыннарга шеф организастаар талазы-биле идепкейлиг чоруун көргүзүп келген. Бирги болгаш ийиги улдуннарда школаны эш Самбу шеф-биле чугайлаткан. Хөрөөженнер төвүлелиниң талазы-биле тайылбыр ажылдарын чорудуп, культурлуг, арыг-шевер чурттага дугайында беседаларны бажыңнарга кылып чоруур. Ак-Талдың клубунда бот-тывынгыр уран үүл болгүмүнүн идепкейлиг киржикчиси.

Бодунуң ажыл хүлөлгези-биле, хөй-ниитиниң ажылы-биле чергелештир уругларының кижизидилгезинче улут кичәәнгейин салып турар. Эш Самбунуң уруглары 1, 2, 3 классларда кончуг эки өренип, Ак-Тал школазының тергиннери болуп турарлар. Өгбүлеге бичии чаштарны кижизиде-ринге өске ада-иелерге үлегерин көргүзүп, оларга үмезин берип, уругларны эки чаңчылга өөредир талазы-биле беседаларны кылып берип чоруур.

Агитатор хүлөлгезин почтачы база эки күүседип турар. РСФСР-ниң, Тыва АССР-ниң Дээди Советтеринге болгаш чер-чер Советтеринге соңгулда дугайында материалдарны соңгукчуларга таныштырып турар.

Б. ДОНГАК.

Кожаларывыска концерт

Кызылдың ыры болгаш танцы ансамблиниң бот-тывынгыр артистери 70 ажыг кижи Хакас автономнуг областың төвү Абакан хоорайга концерт көргүзүп чораан келдивис.

Абаканның М. Ю. Лермонтов аттыг шии театрынга бистиң ансамбль үш концертти көргүскен. Концерт бүрүзүнге-ле көрүкчүлер театрның делгем залын шыгырт долдур олурупкан боор чүве болду.

Ансамбльдиң күүсеткени «Төрөөн чурт, партия, Ленин», «Орденниг Тыва» база «Орус кыш» деп ырларны көрүкчүлер улуг сонуургал-биле уткаан. Уругларның танцы бөлүүнүң ойнааны «Эзлдек шыңгырааш» база ооларның күүсетиени «Аъттыг кижилер» деп танцыларны катап-катап күүседирин көрүкчүлер дилеп турган.

Ийи-чаңгыс база бөлүк ыраажыларның ырлашканы орус, тыва ырларны абаканчылар улуу-биле сонуургаан. Чаржып турарывыс Хакасияның төвүнге боттарывыстың уран үүлүвүстү бараалгатканывыс биске улуг өөрүшкү болган.

В. МӨЧЕК.

БИСТИҢ КАЛЕНДАРЫВЫС

Константин ФЕДИН

75 ХАР ХАРЛААНЫНГА

Константин Александрович Федин социалистиг чаа уран үүлдүң эге үндезинин салыпкан, сураглыг совет чогаалчыларның хоочун салгалының төлөөлекчилериниң бирөзү. Аныяк Совет республика Улуг Октябрьның чаалан алышкынын камгалап быжыглаары дээш, боо-чепеекти холга тутканы, чаныш-сынын чокка туржуп турган дошкун үеде, ооң чогаалдары көстүп кээп, чогаалчы болган үеин-даа ол. Бодунуң хөй чылдагы чогаадыкчы ажылынга кадыг-дошкун үеде төрүттүнгеш, бергелерни ажып тиилээн чаа ниитилелдиң дугайын, чаартынган Россияны, коммунизмче бар чыдар совет улустуң чаа-чаа тиилелгелерин кончуг шыпшыы-биле, сагыш-сеткилди хайныктырып келир кылдыр бижип көргүскен.

К. А. Фединиң чогаалдарының кол темазы — кижи болгаш ниитилел. Орус революсчу мөзүшынарның хевирлеттингенин чогаалчы совет үеде эң-не ханызы-биле көргүзүп шыдаан. Фединиң чогаалының маадырлары революсчу чажыт ажыл-чорудулгага ажыддап шаг болган, хамаатты дайынның чалбыыштыг одунга дадыгып-быжыккан, баштайгы беш чылдарның улуг ижин тудуп тургузушкан, немец фашистер-биле дайынга тиилеп үнген — берге оруктарны эрткен, богунгү чаа амыдыралдың тургузукчузу кижилер болуп турар. Чаа ниитилелди чаартып тургузары дээш Коммунистиг партияның демиселин, удуртукчу-башкарыкчы ажыл-чорудулгазын Федин бодунуң чогаалдарынга улуг реалисчи күш-биле уран-чечен кылдыр бижээн. Коммунистерниң эң эки үлегер-чижек болур овур-хевирин ол бодунуң чогаалдарында көргүскен. Аңаа ооң «Баштайгы өөрүшкүлер», «Аңаа эвес чай», «Одаг» деп романнарының маадырлары Кирилл Извеков болгаш Петр Рагозин олар хамааржыр. Революсчу уран үүлдүң хөгжүлдезинин оруктарының чугула айтырыглары, революсчу хөрөкке интеллигентиниң болгаш чурукчуның ролюн, социалистиг ниитилелдиң мурнунда уран үүлдүң ажылдакчыларының харыысалгазының дугайы ооң чогаадыкчы ажылында кол черни эзлеп турар.

Академик К. А. Федин литератураның база бир улуг теоретиги, ханы идея болгаш чогаал бижиир арганларны чаартыкчы ёзу-биле чорудары дээш могат чок демиселчи. Ол көрүненин хөй-ниитиниң ажыл-хөрөөнүң идевкейлиг киржикчиси, чорудукчузу, ССРЭ-ниң чогаалчыларының организациязын удуртуп баштаар хөрөкке бодунуң улуг улуг-хуузун киргиштирип, бистиң литераторларывыстың аныяк салгапын өстүрүп, кижизиде-ринге хөй ажылдарны кылып турар.

Чечен өстүп кайгамчык чурукчузу К. А. Федин чогаадыкчы күштүң чечектелиишкининде туруп, човунга, партиязынга бараан болуп, коммунистиг ниитилелдиң тиилелгези дээш туржуп турар.

Константин Александрович Федин 1892 чылдың февраль 24-те төрүттүнген, ооң бичии болгаш аныяк чылдары Саратовка эрткен.

Баштай садыг-санажылга училищезинге өөренгеш, ооң соонда Москваның садыг-санажылга институтунуң экономика салбырынга өөренип турган. 1914 чылда студент Федин немец дыл таласы-биле билиин бедидип алыр дээш Германияга чеде берген. Аңаа турда, империалистиг дайын эгелээн болгаш ол туттуруушкунга таварышкан. Туттуруушкунунуң дөрт чылының дургузында амыдыраарының аргазын дилеп, хөжүмүү болуп, орус дыл-даа башкылап, театрга-даа ажылдаан.

1918 чылда К. А. Федин Төрөөн чуртунгаээп чаныш келгеш, чырыдыышкын черинге, ном үндүрер болгаш редакторлаар ажылга ажылдап турган. Юденичиниң Петроградже халдап кирип турар үеинде Федин фронтуже чорупкан. Аңаа барташ, 1921 чылга чедир шериг солунунга ажылдап турган. Ол чылдарда ооң рассказтары, очерктери, фельетоннары, үүлдери солуннарга удаа-дараа үнүп турган.

Ооң «Киссель даай» (1919 чыл) деп рассказы Москвага чарлаттынган конкурска шаңнаттырган. 1920 чылда Константин Федин алдарлыг чогаалчы Максим Горький-биле ужурашкан, аныяк чогаалчының рассказтарының тоожуларының дугайында бодунуң санал-өөлүмү Горький берип, ооң ёзулуг башкызы апарган.

«Хоорай болгаш чылдар» деп номну 1922-1924 чылдарда бижээш, улуг сурагны чедип алган, ол ном болза революция дугайын бижээн баштайгы чогаалдарның бирөзү. Ооң соонда «Алышкылар», «Европаны аспактатканы», «Санаторий Арктур» деп романнарны бижээн.

Ада-чурттуң дайынының чылдарында Федин шиилерни, рассказтарны, очерктерни хөйү-биле бижээн. 1943—1948 чылдарның дургузунда ол «Баштайгы өөрүшкүлер» болгаш «Аңаа эвес чай» деп романнарны чогааткан. 1910 чылдардагы революстуг чалгыларны «Баштайгы өөрүшкүлер» деп романында көргүскен. 1919 чылдың чайынында Совет Россияга болуп турган болуушкуннарны «Аңаа эвес чай» деп романында бижээн. Бо романнары дээш ССРЭ-ниң Күрүне шаңналын алган. Бо романнарының төнчүү болур үшкү ном — «Одаг» 1941 чылда, дайынның коргунчуг, баштайгы алды айларында кижилерниң канчаар чурттап, ажылдап, демисежип, чүү бодап турганының дугайын номчукчуга төөгүп берип турар.

К. А. Федин ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының чиңгине кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Советинин депутады.

Константин Александрович Фединнең чогаалдарын тыва номчукчулар улуг сонуургал-биле номчуп турар. Ооң бижээн номнарын чүгле библиотекалардан эвес, кодээде чурттап, ажылдап турар тыва колхозчуларының, ажылчыннарының бажыңнарындан көрүп болур.

„ААСПЫРАК“ ХЕРЕКСЕЛ

Кибернетиктиг херекселдер амыдыралга ажыглаттынып эгелээн. «Техниканы — аныяктарга» журналдың февральда үнген дугаарында ооң тускай корреспондентизи Юрий Филатовтуң Налугадан бижээн репортажын парлаан. Ону номчукчуларның кичәәнгейинге бараалгаттывыс.

«Б. Н. Гришин» деп атты хүлерден шуткуп бижээн ажикти соктапкаш, «Кирип моорланар» деп, демир дег, кынгырадыр чугаалаан үнүү дыңнааш, кирип келдим. Эңзиргей өрээл. Аяс хүннүң херелдери ону чырыдып турду. Мурнумда ханадан кожеге ажыттына берген соонда, ооң холдарын бурунгаар сунуп алган, кылагар, чайыннанчак дагаа чалдыг Адавастай үне кылаштап келди. Ол кызыл-ногаан карактарын чивеннеткилээрге, ооң иштинде бир-ле чүве шиилээн, дызылаан сөөлүнде, робот херексел эзлдек үн-биле мынча диди:

— Экии, мени АРС—автоматчыткан радиоэлектроннуг секретарь дээр.

— Экии — деткеш, бичии-ле бөлза холумну олче суна кааптар частым.

— Келгенинерге өөрүп тур мен. Мээн эзем техникумда лекция номчуп тур, а мен чаасканн турарым бо-дур. Чалгараксап турдум харын.

Херексел-биле канчап чугаалажыр чоор деп бодап, аайын тыпайн, кезек тур мен.

— Саадап көрүңер. Хөгжүм дыңнаар силер бе?

Өрээлдиң булунунда магнитофон чырый бергеш, кударанчыг аялга ойнай берди.

— Ленинградтың джаз-оркестр аялгазы-дыр — деп, херексел чугаалааш, салаалаарын аялга аайы-биле чайып турганын көрүп кагдым.

— Чайлыг үем кончуг эвээш — деп, ол уламчылады, — эртен эзмни оттурар, аңаа эртенги гимнастика кичәәни номчуур, ооң соонда ол хүн ооң чүүү канчап, кайнаар баарын сагындырар мен. Ол ажылдап чоруй баарга, өрээлге чырык өөрүп, кыпсып, өрээл иштин чылыдар мен. Чангыс сөс-биле чугаалаарга, ажыл-ла хөй. Ол бүгүнү ө, үн, дүрзү, индукция (шимчәәшкин), чылыг-соок хемчәәр реледер (нарын херекселдер) дузазы-биле кылыр мен. Оларның чыгган медээлерин тускай нарын аппарат өөртүүр, шүүштүрер, ооң соонда түүү кылырын күүсекчи механизмнерже дамчыдар. Тускайлаң блоктардан (кезектерден) тургустунган мен, ынчангаш башкартынгыр, ооң аңгыда мени аңгы-аңгы кезектерге чазып болур. Мени ынчаар чазарда, шалыпкын кижи беш-даа минута четпес чүве.

Херексел кезек ыыттавайн баргаш, ооң соонда үзадыыр мынча дидир:

— Ийе, чазарын беш-ле минута иштинде кылыр, а мээн эзм мени үш чыл иштинде эптеп тургузуп келген. Кезек бүрүзүн ол болду дүүзаалап тудуштуруп турган чүве. Көрүңерден — дээш, ол хая көрүндү. Сырбаш дээш, ойта дүштүм. Ооң артыкы ханазы адырды берген болду. Кижинин хан-дамырлары дег, кызыл, көк өңнүг кылдыр кошкулаан, араанштораан сывырындак демирлерни көрүп кагдым.

— Чараш-ла чүве, аа? — деп, херексел айтыра-дыр. — Мээн кол ажылымдан аңгыда, ындыг нарын кожугларны канчаар кылганын көөрү база солун аа? Кезектер үреди бээр болза, оларның орнунга ажылдай бээр артык кезектери база бар. Электри тогунуң дузазы-биле ажылдаар мен, мээн дөзүм 100 кг хире, а узунум 170 см. Мээн чоргааралым — солагай холум кандыг-даа нарын ажылды кылып шыдаар. Арждан ижиксейлир силер бе? Ижинге эки дижир.

Херексел «Боржоми» аржааныг шилди алгаш, стаканга кутканы, менче сунду.

— Четтирдим — дидим.

— Хөөрер-ле тур мен, шылагзына бербединер бе? Ынчаар хөөрежири ховар болгай. Мен телефон тудазын тудуп алгаш, эзм бажынынга чок болза, телефоннап келген кижинин чугаазын чугаалаткаш, ону магнитофонга бижидип алыр мен. Ол дээрге, үстүүде мээн чугаалааным медээлерниң нүүртээшкини, каттыжылгазы, дамчыдылгазы-дыр. Телефонга чугаалашкан үжен ажыг кижилерниң чугааларын сактып ап болур мен. Силерниң бо өрээлге келгенинерни канчап билип апканым солун тур боор аа?! Ооң чажылы аажок бөлүүн — чүрүк тыртар база шимчәәшкин билир релерниң каттыжып ажылдай бергени олдур. Ол үеде мээн нарын механизмнерим дөгере ажылдай бээр, ынчан мен автомат дузазы-биле электри четкизинден аңгыланып, бодумнуң иштики хөлдлирикчилерим-биле ажылдай бээр мен.

Ам кызыл-ногаан карактар анаадагызындан дүрген чивеннежи берди.

— Чүгле кижи келирге, хөлелип эгелей бээр эвес, а бодумнуң кезек-кезек болгаш, медээлей бээр тускай «оттурукчум» база бар, ынчаарда радиодамчыдылгазын магнитофонумга бижидип, өрээлдин чылыг, соогун хемчәәп көрүп, чырыкты кыпсып, өөрүүп турар мен. Ам мээн эзм мени телефон долгаарынга өөредип турар. Аңаа өөрени берзимзе, мырыңай магалыг болур, бажынга өрт кыва берзе, азы хайындырган чем хөөрәәш савазындан төктүп турып берзе, чогуур албан черлеринче телефоннаптар мен... Шупту олдур, мээн чугаам доосту берди. Байырлыг.

Херекселлиң хөй релериниң биразын дагжаан соонда, ол сирлеп дээш, ыт чок барды. Карактары база улам-на ооңум чивеннешпишаан, доктаай берди.

Карангылай берген. Карангы өрээлде автомат-секретарының хөлегези кестүп туру. Дем чаа-ла ол мөзүн аажок хөөреп, аялгалар ойнаныр турган чүве, ам ыржым апарган. Ону болаарга, кударанчыг болду. Ам ол аңаа-ла аңгыаңгы демирлер апарган. «Байырлыг» — дээш, үнүптеримге, мөзүн кым-даа харыылавады. Дашкаар үнүп келиримге, хоорайның оттары чырып, харлыг күдүмчулар кестүп тур. Телефон үгээнге таваржы бергеш, 59-34 дугаар телефонче долгаптарымга, «АРС дыңнап тур» дээн таныш үн дыңнылып келди.

— Экии, таныжым, дириг сен бе? — деп, өөрүшкү-биле алгырдым. Ооң мээн чугаамны магнитофонга бижип алырын сакып келгеш, ындыг айтырыг салыпканымга ыядып, телефон тудазын дораан-на салып кагдым. Дем чаа-ла аажок хөөреп турган автомат-секретарыны канчап «дириг сен бе?» деп айтырып диттигипкен кижи боор мен? Ам база катап аңаа чеде бээр болзумза, база ол солун чугаазын хөөреп эгелээр болгай.

Даартазында хүн ооң чогаадыкчызы, демир-орук техникумунуң башкызы Борис Гришин-биле үжуражы бергеш, мээн АРС-биле чугаалажып турганымның дугайын чугааладым. Аңаа аажок-ла каттырышкан бис. Ол АРС-ты аңаа-ла сонуургал-биле кылып албаан. Будурулге бүрүзүнде нарын автоматтар ажылдап турар, а бис ону бажыңывыска, бажын ажылы кылыр кылдыр чүге кылып ап болбас бис, ынчан? Ынчан бажын ажылы дыка чингээрле болгай. А ол ажылдарны, бистин бо көргенивис ышкаш автоматчыткан херекселдер — АРС-тар, «ааспырак херекселдер» кылып болгу дег-дир.

(ПМА).

ГДР БИЛЕ КАР-НЫҢ АРАЗЫНДА КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

КАИР. СӘТА). 1967—1968 чылларда Герман Демократтыг Республика биле Каттышкан Араб Республиканың аразынга эртем болгаш техниктиг кады ажылдажылга дугайында протоколга ат салган.

Ийи чурттарның эртем-шинчилел организацияларының болгаш институттарының аразынга эртем шинчилелдерин, дуржулганы болгаш дерилгени солужарын протоколда көрүп турар. Ылангыя тудуг, нефть үлетпүрү, далайның болгаш өске-даа суг хөөлбектериниң байлактарын шингээдип алыры, балык ажылы, электроника, ниити химия, кодээ ажыл-агый ышкаш ындыг адырларның талазы-биле шинчилелдерни кады чорударын база көрүп турар.

—⊙—

БАЗА «ЧАСТЫРЫГ»

ЛОНДОН. (СӘТА). Мурнуу Вьетнамда чаа-зеланд артиллеристерниң австрали шериглерин туружун бооланының түнелинде дөрт австрали шериглер өлүткен болгаш 13-жү балыглаттырган деп. Рейтер агентилелдиң корреспондентизи Вашингтондан дыңнадып турар.

ДАШТЫКЫДА

МЕДӘӘЛЕР, ФАКТЫЛАР, БОЛУУШКУННАР

Токиода удурланыышкынның митингизи

ТОКИО. СӘТА-ның корреспондентизи В. Дроздовтун дамчыдып турары болза:

АКШ-тың Вьетнамда агрессиязынга, суг адаа-биле чоруур америк атомнуг хемелериниң япон порттарга кээп турарынга удурланыышкынының он муң кижи киржикчилиг митингизи Токиога болган. Коммунистиг партияның, Социалистиг партияның болгаш Японияның профэвилелдериниң Кол төвүлелиниң инициативазы-биле организастаан ол митингге токио үлетпүр бүдүүлгелериниң болгаш албан черлериниң ажылчы чоннары болгаш албан-хаакчылары, а ол ышкаш Японияның хөрөөженнер болгаш аныяктар организацияларының төлөөлекчилери чыдган.

ЯКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү Ионэхара, Социалистиг партияның көскү ажылдакчызы Окада, Японияның профэвилелдериниң Кол төвүлелиниң даргазының оралакчызы Канэда митингге чүве чугаалаан. Вьетнамда америк агрессияга удур, АКШ-тың Алияда агрессчи планнарын боттандырарынга АКШ-биле япон чазактың кады ажылдажылгазынга удур демиселдиң чаңгыс аай фронтузунга боттарының күштерин катыштырар деп демократтыг организацияларны ораторлар кыйгырган.

Митингиниң түнелинде ооң киржикчилери АКШ-тың болгаш Японияның чазактарынга чорудар удурланыышкынның резолюциязын хүлөөп алган. Америк болгаш япон башкарыкчы болуктериниң чорудуп турары агрессияның болгаш дайынның политиказынга удур демиселди улам калбартырынга, Японияны АКШ-тың суг адаа-биле чоруур атомнуг хемелериниң базазы болдурар дээр планнарны үзе шаварын бүгү демократтыг күштериниң чаңгыс аай фронтузу-биле чедип алырынга ажылчы чоннарның шиитпирлиин ол резолюцияда илергейлеп турар.

Кыдаттың эң улуг хоорайы, 6 миллион ажыг чурттакчылыг Шанхайда хөй-ниити айыыл чок чоруктун хоорай эргелелиниң цзаофаньчылары «улусчу хосталга армиязының халаткан азы улус ажыл-агыйынга ажылдаар кылдыр шилчиткен шериг албаныгларын» ийи организациязын хүнзөйбиннериниң деткимчези-биле чылча шапкан деп, «Вэньхуэй бао» солун медеглеп турар. Бо чылдың январьда цзаофаньчыларын чылча шапканы партия болгаш күрүне органнарының орнунга тургускан «улусчу коммуналары» «дүжүрериң» бодап турган дээр чүве-биле ол организацияларны буруудаткан деп, солун бижээн. Мао Цзэ-дунга удур демисежип турган ол организацияларын удуртукчуларын тудуп хоруглаан дээрзин солун дыңнадып турар.

Цянсу, Сычуань можуларда, а ол ышкаш Тибетте, Синьцзяньда болгаш чурттуң өске-даа районнарында үргүлчүлеп турар таварлажыышкынның дугайын даштыкы информас агентилелдериниң корреспондентилери Кыдаттан дыңнадып турар.

«Синьцзян жибао» солуунун мининген-биле алырга, Мао Цзэ-дунунун талалакчылары биле удурланыкчыларының аразында демисел бо үеде бүгү Синьцзянда чоруп турар. Синьцзянда эрге-чагырганы эжелеп алыр талазы-биле цзаофаньчыларын «кол командылалынын» айтыышкынын парлап үндүрген. «Улуг баштынчы Мао дарганы нүүлдеп, олче халдаашкын кылып турар» кижилериниң Синьцзянда бар болуп турарынга ол айтыышкынның авторлары таарзынмайн турар. Дайынга удур күштү ажыглаар, «дайзынларны шиитпирлиг базар» деп, цзаофаньчыларны болгаш хүнзөйбиннерни айтыышкын кыйгырган.

«Культура революциязы» чоруп турда кыдыг-кызыгаар районнарга ажылдаары-биле чоруткан Шанхайның хөй ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары ажылын эзи каггаш, Шанхайда чаныш келген деп, Шанхайның «Вэньхуэй бао» солуну дыңнаткан. Оларның ажылды эзи каггаш чаныш келген дугайында буруулу «кыдыг-кызыгаар районнарның партия болгаш күрүне органнары хүлөөр ужурлуг» деп, ол солун бижээн. «Вэньхуэй бао» солуунун сөзү-биле алырга, ол партия болгаш күрүне органнары «шанхайже чаныңар деп ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларын чамдык кезиин кутказын» база чана бергеш, Мао Цзэ-дунунун талалакчыларынга удур демисежиринче оларны чыгаан. Ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны иштики болгаш кыдыг-кызыгаар районнарже чорудары — ол дээрге, «дайынга белеткениринче, чайгаар болур качыгдал-тургелдерге белеткениринче Мао дарганың стратегиг угланыышкыны-дыр» деп, «Вэньхуэй бао» солун медеглеп турар.

* * *

Даштыкы парлалга Кыдатта «культура революциязының» чорудушкунун кичәәнгейлиг хайгаараарын үргүлчүлевишаан. «Культура революциязының» эгелекчилериниң политиказы чуртта политика талазы-биле сандаргай чорукка чедиргенин, Мао Цзэ-дунунуң белүүнүн талалакчылары биле удурланыкчыларының аразында таварлажыышкынын, Кыдаттың экономиказынга аар-когаралды чедиргенин хөй чурттарының солуннары демдеглеп турар.

Кыдаттың үлетпүрүнге болгаш кодээ ажыл-агыйынга буураашкынының айыылы тургустуганын, «культура революциязында үзүктелиишкинин болдуруп эгелээнин, Мао дүжүттү чыып албайн баары-биле коргудуп турар магат чок боор деп, Лондонуң «Таймс» солуну демдеглээн.

Бир эвес тарылганы дүвүрээзин чок чорудар арганы тараачыннарга бербес болза, бо чылдың дүжүү-даа куруг болур деп, ол солуннуң Гонгонгта корреспондентизи бижээн.

ККП-ниң удуртукчу бөлүгүлели коммунистиг өске-даа партияларга чарылдырыышкынны болдурары-биле оларже ыйыышкын кылыр дээр ораладжыышкыннарын үргүлчүлеп турар дээрзин элэн кап солуннарда дыңнадыглар айтып турар. Хөй чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларынга удур кадыг-дошкун кампаниязы Пекинде чорудуп турар.

(СӘТА).

Кыдатта болуушкуннар

МЕРГЕЛДЕЙГЕ

Данзынарда кирген болза...

Шүгүмчүлелдин чидиг ылы, күштүг сөзү түнел чок эртпес ужурлуг. Бир эвес ону хүлөөп алыр болза, кандыг түнелге чедирип болуруу? Мээн маная адын киирер кижилерим ону ыяавыла билир ужурлуг. Бир эвес билбес, тоовас бис дээр болза?...

Эш Мергелдей, мээн дыңнадырым мынлыг ийин.

Үргүлчү-ле арагалаан, аас-дыл үндүрген, корум-чурум хажыткан, ында-ында ажылдап кирди, ооң удаваанда үнүү деп дыңнадыр, туруш чок кымнарыл ол? Самагалдай суурнун Найырал кудумчузунда чурттап орар, аныяк өг-бүле улус Мария Оюн биле Кежик-оол Санчы-дыр. Оларны кады чорда көргеш, кижи эпчоксунганындан өскээр көрнүр. Эзирип алганда, аажы-чанында «маадыраан», «кайгалыксаан» хевир мырай илден. Ынчалза-даа силерниң ындыг чаныңар өскелерге кандыг-даа кайгамчык эвес-тир.

Шура Дүктүг-оол алаан каш чылла арагага дыка чандыкшып, өг-бүле амыдыралының чурумун үреп, доктаамал ажылдавайн келген. Хөй-ниити черлеринге ооң эзирик, элеп-тендин чораанын бо-да көөр. Ооң он бир харлыг оглу Самагалдай школазынга өөренип турган, иезя арагага Дүктүг-оолдун багай хайгаралының хараазы-биле өөредилгезин кагган болгаш ам өскүссүрей берген ышкаш чоруп турар апарган.

Бо-ла арагалай каапкан, ооң ужун районнуң шагдаа салбырынга келиртken турарларның бирөзү коммунист Соян Бырыс. Партия кежигүнү деп бедик аттың ' эдилекчизи, чүү бодап чоруурунар ол? Чүгле арагалаар дээш эвес, а иенин мөзүзүн ышкынган, мораль талазы-биле будулчак дээш база каш удаа айтыртып турган болгай силер. Уттундура бергени ол бе?

Ол ышкаш, «Чодураа» колхозтун арагачыларының дугайында чугаа районга элээн делгеренгей болуп бар чылар. Колхозтун чолаачызы Маады Киим-оол биле кол инженери Олег Чимит Самагалдай суурга машинаны эзирик чоруп турган, билбестедир ишкининден машинаның кудумчуга тургузуп каш чоруй барганнар. Ооң чүү болганы. Машинаның моторунун суу доңгаш, моторну база радиаторну чара тепкен. Колхозка когарал чедиргеннери ол. Ооң дугайын шагдаа салбырынга олардан айтыарга, буруузун миннириниң орнунга, хөрлеп үнерин ораллашканнар. Чок, арыг үнүп шыдавас силер!

Ол-ла колхозтун чолаачызы Лодай-оол Ниман электри чагызын эзирик чораан сый таварткан, аныяк механизатор Камаа Доржу тракторун мунупканда-даа, мунмаандаа-даа бо-ла «апкан» чоруур. Василий Суван-оол хулган херек үүлгеткени дээш каш удаа демчет алзып, каш хонук улаштыр арагалап, өг-бүлезинге шош-содаа кылып турар...

«Чодураа» колхозтун хөй-ниитизи бо арагачыларны сагыш амыр көрүп болбас, шынгыы кезедир ужурлуг. Арагачыларга удур демиселди шынгыы чорудары — чодураачыларның холунга кирери черле чугула.

Эш Мергелдей, «Чодураа» колхоз. Самагалдай ынчаар бо арагачы телеп чоктар Силернин данзынарда ам кирген эвеспе деп бодап тур бис.

П. ТӨМҮР-ООЛ.

Индонезияда

НЬЮ-ЙОРК. (СӘТА). Февраль 22-де Индонезияның президентизи Сукарно бодунун бүгү бүрүн эргезин индонезий кабинеттин президиумунун даргазы, генерал Сухартога хүлөөдип берген дээрзин ЮПИ агентилелдиң корреспондентизи Джакартадан дыңнадып турар.

ПАГУОШ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

БЕЛГРАД. (СӘТА). Делегейниң Пагуош конференциязы Загребте ажыттынган. Конференцияда европа айыыл-чок чоруктун айтырыгларын чугаалажып турар.

Европага ядролуг чепсекти тарадырын моондактаар болгаш Скандинавиядан Балканнарга чедир атомнуг эвес зонаны тургузарынга дузалаар ужурлуг программаны ажылдап кылыры ол конференцияның база бир сорулгазы болур дээрзин конференцияның хуралынга демдеглеп турган.

Англияның, ГДР-ниң, Данияның, Румынияның, Совет Эвиделиниң, Францияның, ГФР-ниң, Чехословакияның, Швейцарияның, Швециянның болгаш Югославияның төлөөлекчилери конференцияның ажылында киржип турар.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

Кино

ФЕВРАЛЬ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Күрүненин кем-херек үүлгедикчизи» 10, 2. «Туннель» 12, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Оларны чүгле арынарындан танаан» 12, 1.45, 3.30, 5.15, 7, 8.45 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Алдын кас» 10, «Менди-чаагай» 12.30, 4.40, 6.40, 8.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Солдат мен, авай» 3, 4.50, 6.40, 8.30 шактарда.

редакцияның адреси:

Кызыл, Шетинкин—Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнун 24-63, редакторнун оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизинин 23-54, агитация болгаш пропаганда киллизинин 37-13, кодээ ажыл-агый киллизинин 21-47, үлетпүр киллизинин 22-64, чагаа, ажылчын болгаш кодээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал киллистериниң 21-27, иштики информация киллизинин 20—60, бухгалтериянын 31-75, корректорларнын 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Төвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Шетинкин — Кравченко кудумчузу, 1).

Солуг неделяда алды латап үнер

ТС—01019.